

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

“УМУМИЙ МАТЕМАТИКА” КАФЕДРАСИ

**5460100- МАТЕМАТИКА ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ БЎЙИЧА БАКАЛАВР
ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН**

ШУКУРОВ ЭЛДОР ПАРДАБОЕВИЧНИНГ

**“ЎРТА МАКТАБ ЎҚИТУВЧИНИНГ КАСБИЙ МАҲОРАТИ ВА УНИ
НАЗОРАТ КИЛИШ ШАКЛЛАРИ”**

МАВЗУСИДАГИ

Битирув малакавий иши

ИЛМИЙ РАХБАР ЎҚ.КУРБАНОВА Х.

ГУЛИСТОН – 2014

МУНДАРИЖА:

Кириш	3
I – БОБ. МАКТАБДА МАТЕМАТИКА ФАНИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИНING ИLMИЙ МЕТОДИК ТАҲЛИЛИ	
1.1. Давлат таълим стандарти ва ўқув дастурининг ифодаланиши	6
1.2. Педагогик технологияларнинг илмий услубий асослари таълим технологиясини тузилиши.....	15
1.3. Ўқитувчи фаолияти қирралари.....	32
2 БОБ. ЎҚИТУВЧИНING КАСБИЙ БИЛИМ ВА МАҲОРАТЛАРИНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ	
2.1. Ўқитувчиларни аттестациядан ўтказиш	35
2.2. Малака ошириш курси самарадорлигини аниқлаш ва назорат қилиш	45
2.3. Тест топшириқларини тузиш методикаси. Математика фанини ўқитишда тест усулининг афзаллиги	54
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР	58
Фойдаланилган адабиётлар	60

Кириш

Мавзунинг долзарблиги. “Кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури” бажарилишининг ҳозирги босқичи фанларни ўқитишда таълим мазмуни, методлари, шакллари, воситалари ва жараёнлари орасида бир қатор муҳим муаммолар мавжуд эканлигини кўрсатмоқда. Жумладан, таълим тизимида анъанавий ва ноанъанавий ўқитиш методикасини фарқлаш ёки замонавий педагогик технологияларини қўллаш борасида муаммолар ўз ечимини кутмоқда.

Муҳтарам президентимиз И.А.Каримов таълим тизимида замонавий технологияларга риоя қилиш ва глобал масалаларни ечишга ёшларни жалб қилиш ҳақида ўз нутқларида кўп марталаб таъкидлаб ўтган.

Республикамызда математика ўқитишда инновацион ёндашувлар амалга оширилмоқда. Айниқса, модулли ёки микромодулли ўқитиш технологияси математика ўқитишда қулай эканлиги кўриниб қолди.

Республикамызда таълим-тарбия жараёнини ривожлантириш билан боғлиқ ўзгаришлар таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш, янги усулларни яратиш ва амалиётга жорий қилиш билан боғлиқдир. Бу эса ўқитишда техник воситаларни қўллаш, таълимнинг бутун жараёнини аниқ режа асосида ташкил қилиш асосида уни индивидуаллаштириш кўзда тутади.

Маълумки ўқитувчи фан асосларини пухта ўргатиш билан бирга улар олган назарий билимларни амалда қўллай билишларини таъминлаши учун ўз устида тинмай ишлаши, маълумоти, маҳорати ва маданий савиясини ошира бориши лозим.

“Ўрта мактаб ўқитувчисини касбий маҳорати ва уни назорат қилиш шакллари” мавзусидаги битирув малакавий иш ўқитувчиси фаолиятига бағишланган бўлиб унда ўқитувчи фаолияти қирралари кўриб чиқилган.

Тадқиқот мақсади. “Ўрта мактаб ўқитувчисини касбий маҳорати ва уни назорат қилиш шакллари” Педагогик технология таълим мақсадларини аниқлаш ва қисмларга бўлиш, таълимни стандартлаштириш, таълим жараёнидаги самарали тескари алоқа, каби муҳим таълим муаммоларини ҳал қилиш имконларини ўрганиш.

Тадқиқот муаммоси. Дарсликларда ўқувчиларни мустақил фикрлашга йўналтирувчи саволларнинг етарли эмаслиги натижада ўқувчининг мустақил фикрлаш кўникмаларини шакллантириш, яъни мустақил фикр юритиш доираси торлигича қолмоқда. Худди шу муаммоларни ҳал қилишда ўқитувчи ўрнини курсатиш.

Тадқиқот объекти. Ўқув дастурлари, ўқув адабиётлари, ўқитиш методлари, воситалари, усуллари ва ташкил этиш шакллари, мазмуни уни ўқитиш методикаси ва таълим жараёнлари.

Тадқиқот предмети. Ўқитувчини касбий маҳорати ва фаолияти қирраларини ўрганиш.

Тадқиқот фарази (гипотезаси) ва ҳимояга олиб чиқиладиган ҳолатлар. Таълим беришнинг назарияси ва амалиётида ўқувчиларнинг билим олиш ҳаракатларини фаоллаштириш энг долзарб муаммолардан бири бўлган. Кейинги вақтларда педагогларнинг диққати билим орттиришнинг мулоқот юритиш шаклига асосланган ўқитишнинг интерфаол шакл ва услубларини ўзлаштиришга қаратилган. Таълим бериш жараёнида ўқитувчини маҳорати кўрсатилган талабларга амал қилган тақдирда самарали бўлиши яхши натижалар олиб келади.

Таълимда педагогик технологияларни қўллаш учун мавжуд адабиётлардаги ўрта махсус муасасаларида математик анализ элементларига оид ўқув материални модулли ўқитиш технологияларига мослаштириш таълимда самарадорликни оширади.

Тадқиқот вазифалари. Ўқувчиларда ўқишга ижобий интилишни

шакллантириш, ўқув материалининг тушунарли бўлишини таъминлаш, ўқув юкларини муайян меъёрга келтириш, ўқувчиларнинг тайёргарлик даражаси ва уларнинг билимларини баҳолаш мезонларининг ягоналигига эришиш.

Тадқиқот янгилиги (илмийлиги). Замонавий дидактика жадал ривожланиб, ўзгараётган жамиятнинг талаблари ва таълимдаги амалий ишланмаларни акс эттирувчи янги ёндашувлар, таълим бериш технологиялари билан бойитиш.

Фан учун аҳамияти. Илғор педагогик технологияни қўллаётган фан ўқитувчиларнинг ишини оммалаштириш масаласига алоҳида эътибор қаратиб, уларнинг тажрибаларини матбуотда ёритиб, телевиденияда эшиттиришлар олиб борилса, брошюра тариқасида оммалаштирилса яхши самара беради.

Амалиёт учун аҳамияти. Ўқитувчи фаолияти қирраларини ўрганиб тушуниш ва ечишни осонлаштириш имконини яратади. Амалий, мустақил ишлар, кичик гуруҳлар фаолияти, жамоавий таълим учун яхлит лойиҳа яратиш.

Фан учун аҳамияти. Замонавий дидактика жадал ривожланиб, ўзгараётган жамиятнинг талаблари ва таълимдаги амалий ишланмаларни акс эттирувчи янги ёндашувлар, таълим бериш технологиялари билан бойимокда.

**1-БОБ. МАКТАБДА МАТЕМАТИКА ФАНИНИ
ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИНИНГ ИЛМИЙ-МЕТОДИК
ТАҲЛИЛИ**

**1.1. ДАВЛАТ ТАЪЛИМ СТАНДАРТИ ВА ЎҚУВ ДАСТУРИНИНГ
ИФОДАЛАНИШИ**

Ўзбекистон Республикасида таълим тизимини такомиллаштириш давлат сиёсатининг устувор йўналиши дея эътироф этилиши, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида демократик, инсонпарварлик ғояларининг етакчи ўрин эгаллаши йулида олиб борилаётган амалий ҳаракатлар республикада узлуксиз таълим тизимини жаҳон стандарти даражасига кўтариш учун зарур шарт-шароит яратиш лозимлигини кўрсатди.

“Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”ни тайёрлаш жараёнида Ўзбекистон Республикаси Президенти мутахассислар билан учрашган пайтда Япония ва АҚШ таълим тизимининг бугунги равнақи, Япониянинг сўнгги 50 йил давомида энг ривожланган давлатлар қаторига қўшилишининг асосий омили ёшларда илм олишга бўлган ҳаётий эҳтиёжларни қарор топтира олган бўлса, АҚШда ишлаб чиқариш жараёнига хорижий давлатлардан малакали кадрларни жалб этилганлиги дея таъкидлаган эди.

Узлуксиз таълим тизими истиқболини белгилаб берувчи меъёрий ҳужжатлар Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” талабларига мувофиқ таълим тизимини такомиллаштириш, уни мазмунан бойитиш, таълим олувчиларнинг чуқур билим олишларига эришиш, уларнинг ҳар томонлама етук, баркамол шахс бўлиб вояга етишларини таъминлаш имконини берувчи ДТСни ишлаб

чиқиш, улар асосида ўқув дастурлари ва дарсликларнинг янги авлодини яратиш ва уларни тажриба-синовдан ўтказиш лозим.

Давлат таълим стандартининг умумий моҳияти:

1. Назорат воситаси

2. Таълим муассасаларида ўқувчилар томонидан белгиланган таълим мазмунини ўзлаштириш юзасидан кўрсаткичларни қўлга киритиш учун зарур бўлган шароитларни аниқлаш ўлчови.

ДТС кўрсаткичлари амалдаги таълим мазмунига асосланган ҳолда эмас, балки шакллантирилаётган ҳамда ўқувчилар шахсида намоён бўлиши зарур бўлган сифатларнинг жаҳон меъёрларига мувофиқлаштирилиши асосида белгиланади.

ДТС талабларининг амалиётга жорий этилиши юзасидан ташкил этилувчи назорат турлари:

Якуний давлат аттестацияси-ўқувчиларнинг умумий ёки касбий маълумот, билим, кўникма ва малакалари даражасини аниқловчи давлат имтиҳонлари, битирув ишлари химояси;

Ички назорат - жорий, оралиқ ҳамда якуний назорат шаклларида таълим муассасаси томонидан амалга оширилади.

Жамоа назорати-иш берувчилар ҳамда жамоат ташкилотлари ҳамкорлигида амалга оширилади.

Ташқи назорат - кадрлар тайёрлаш жараёнининг сифатини ўрганиш мақсадида таълим муассасаси ва педагог кадрлар фаолияти бўйича ташкил этилувчи аттестация (Аттестация Ўзбекистан Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қошидаги Давлат тест маркази томонидан амалга оширилади).

ДТС нинг амалиётга жорий этилишини таъминловчи тамойиллар: холисоналик; тизимлилик; ошкоралик.

Айни вақтда таълимни демократлаштириш тамойилига ДТС нинг жорий

этилиши ўқув жараёнининг қатъий белгиланган андозага солинишини англамайди. Аксинча, таълимнинг зарурий талаблари негизида таълимнинг ҳар бир соҳаси бўйича муқобил дастурлар, технологиялар, дарслик ва ўқув қўлланмалар яратиш учун кенг имконият яратади. Бундан ташқари, ДТС мазмунида акс этувчи демократик тамойил таълим тизимини бошқаришга ҳам имкон беради

Узлуксиз таълим тизимида ДТСнинг жорий этилиши қуйидагиларни таъминлайди:

мактаблар, минтақавий таълим моделларининг турли-туманлиги шароитида ягона “таълим майдони”ни яратиш;

ўқувчиларда ўқишга ижобий интилишни шакллантириш, ўқув материалларининг тушунарли бўлишини таъминлаш, ўқув юкларини муайян меъёрга келтириш, ўқувчиларнинг тайёргарлик даражаси ва уларнинг билимларини баҳолаш мезонларининг ягоналигига эришиш.

Баркамол шахсни тарбиялаш жамият олдида тўрган энг муҳим вазифадир. Бу вазифанинг ечимини етарли даражада таъминламай туриб, ижтимоий - иқтисодий ҳамда маънавий соҳаларда муайян ютуқларга эришиб бўлмайди.

Давлат ва жамият таълим муассасаларига маълум ижтимоий буюртмани бериш билан бирга улар томонидан тайёрланадиган кадрлар томонидан эгалланиши зарур бўлган маълумот, билим, кўникма, малака, шунингдек, маънавий-ахлоқий сифатларнинг минимал чегараларини ҳам белгилаб беради. Тарбияланувчи ёки таълим олувчилар эгаллашлари лозим бўлган маълумот, билим, кўникма, малака, шунингдек, маънавий-ахлоқий сифатларнинг илмий жиҳатдан асосланган энг қуйи миқдорини белгиловчи муҳим меъёрий ҳужжат Давлат таълим стандарти ҳисобланади.

ДТС талабларига кўра узлуксиз таълим жараёнида ўқувчиларга белгиланган билим бериш, уларда ҳаётий ёки касбий тайёргарлик кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутати. Мазкур масаланинг

тўлақонли ҳал этилиши илғор тажрибага, янги педагогик технологияларни излаш, уларнинг дидактик имкониятларини синовдан ўтказиш асосида амалиётга татбиқ этишга бўлган ижтимоий эҳтиёжни оширади.

Математика фанидан ДТС таълим мазмунининг мажбурий ҳажмини, ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари, эҳтиёж ва имкониятларини ҳисобга олган ҳолда танланадиган ўқув юкламасининг юқори миқдордаги ҳажмини асосий йўналишлар бўйича ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларига қўйиладиган талаблар ва уларни баҳолаш меъёрларини белгилаб беради.

Математика курсини ўзлаштиришда мактаб ўқувчилари эгаллашлари зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларга Давлат томонидан қўйиладиган талаблар баён қилинади. Бунда ўқувчиларга ҳар бир йўналиш доирасида математика таълимининг имконият ва мажбурий меъёрлар орасидаги ўзаро мувофиқлик ва мутаносибликни таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу талаблар ўқувчиларнинг математикадан умумий ўрта таълим курсини ўрганишга интилиши ва эриша оладиган натижаларни белгилаб беради. Бу даражани шартли равишда имкониятлар даражаси деб аташ мумкин.

Математика фанидан ДТС белгилайдиган мажбурий талаблар ўқувчилар тайёргарлигига мос топшириқлар намуналари билан ойдинлаштирилади, шу билан бирга **ўқув** жараёнида рейтинг тизимига асосланган янги педагогик технологияни қўллаш имкониятини яратади.

Мазкур стандартдаги математик билимларга қўйиладиган дидактик талаблар миллий қадриятларни тиклаш билан бирга уларда кўпроқ эътибор ва диққатни, халқимизнинг ўзига хос маънавиятини, фикрлаш, муомала ва муносабат маданияти, табиий ва маданий, иқтисодий-ижтимоий шароит ва тарбия, ахлоқий сифатларини ҳисобга олишга қаратилган.

Математик таълим стандартининг меъёр кўрсаткичлари динамик характерда бўлиб, таълим жараёнининг такомиллашуви, фан ва техника

ютуқларининг натижалари билан тўлдирилиб борилади.

Дастур ва дарсликларнинг муҳим ўзгаришлари, математик таълим стандарти талабларининг такомиллашуви, ўқувчиларнинг ўзаро яқин алоқадаги фанларни ўзлаштириши олган билимларини амалда қўллаши учун аниқ математик билимлар билан қуроллантириб боради. Бунда белгиланган талаблар математика ўқитишнинг қуйидаги мазмунли - методик йўналишлари асосига кўрилган: сон ва ҳисоблашлар, ифодаларни айнан алмаштиришлар, тенгламалар ва тенгсизликлар, функциялар ва графиклар, геометрик шакллар ва геометрик катталиклар.

Материалларни ушбу кўринишда туркумлаштириш ва таҳлил қилиш ўқитувчилар зиммасига катта маъсулият юклайди. Қолаверса, ўқитувчи учун ҳам барча синфлар учун дахлдор бўлган бир хил типдаги мавзуларни юқоридагидек блокларга ажратиб кўрсата олиши, унинг математика фанидаги узвийликни таъминланганлик даражасини аниқлаб ва англаб олишларида қўл келади.

Мақтаб ўқитувчилари ва педагог кадрларни малакасини ошириш институтлари тингловчилари билан ўтказилган таҳлилий маълумотларга кўра дастурда мавжуд баъзи бир муаммолар кўзга ташланди. Шуларни ҳисобга олиб, 2004 йилда умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандартлари такомиллаштирилди ва ўқув дастурлари модернизация қилинди. Бу борадаги ўзига хос ўзгаришлардан асосийларини келтириб ўтамиз. Улар:

1. ДТС бўйича ўқувчилар ўзлаштириши зарур бўлган билим, кўникма ва малакалар ҳар бир синфлар учун алоҳида белгилаб берилди.
2. ДТС бўйича билим, кўникма ва малакалар бир-биридан ажратилди.
3. Ўқув дастурлари модернизация қилинди.

Жумладан, 8-синф алгебра ўқув дастурининг 5-бўлимидаги “Квадрат функция” (16 соат), 6-бўлимидаги “Квадрат тенгсизликлар” (12 соат), 7-

бўлимидаги “Рационал даража” (10 соат) мавзулари ўқувчилар томонидан ўзлаштирилиши қийин бўлганлиги учун 9-синф дастурига ўтказилди. Шунингдек мактаб геометрия курси дастурига кўра берилган мавзулар, уларнинг кетма-кетлиги аксиоматик асосда кўрилган бўлсада, дарсликлардаги мавзуларнинг баён этилишида тушунмовчиликлар ва камчиликлар мавжуд. Шунинг эътиборга олиб 9-синф геометрия ўқув дастурига 8-синф ўқув дастурининг 3-бўлимидан “Учбурчаклардаги метрик муносабатлар” (7соат), 4-бўлимдан “Бурчак синуси” (6 соат), 5-бўлимдан “Бурчак косинуси” (6 соат), 6-бўлимдан “Бурчак тангенци” (4 соат), 10-бўлимдан “Фигураларнинг ўхшашлиги” (6 соат) мавзулари ўтказилди. Шунингдек, 9-синф геометрия ўқув дастуридаги Стереометрия курси, алгебра ўқув дастуридаги “Кўрсаткичли функция”, “Логарифмик функция” ва “Элементар функциялар” бўлимлари академик лицей ва коллежларнинг ўқув дастурларига ўтказилди.

Ўзбекистоннинг ишлаб чиқариш, техника, иқтисодиёт соҳасидаги ривож, ютуқлари, халқимизнинг фаровон турмуши, ҳаёт тарзи дарслик ва ўқув қўлланмаларда ўз аксини, ифодасини топиши зарур. Бу эса ўз навбатида мактабда ўтилаётган фанларга оид давлат таълим стандартларини, дастурларини, ўқув режаларини такомиллаштиришни, уларни замон талаблари асосида таҳлил қилиб, дастурларнинг оптималини (энг қулайини) топишни тақозо этади.

Олий ва ўрта махсус ва Халқ таълими вазирликларининг 2010 йил 31 мартдаги “Умумий ўрта, ўрта махсус касб-хунар ва Олий таълимнинг Давлат таълим стандартлари, ўқув дастурларининг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш тўғрисида”ги 134 ва 62-сонли қўшма буйруғига асосан умумий ўрта таълимнинг (барча фанлар қатори) математика фани бўйича ўқув юктамалари оптималлаштирилди. Оптималлаш - латинча «optimum» сўзидан олинган бўлиб, энг яхши, энг қулай, энг арзон ва ҳ.к. каби маънони

англатади.

«Умумий ўрта таълимнинг математика фани бўйича ўқув юкламаларини оптималлаштириш» деганда ўқув юкламаларининг синфлар орасида муаллим учун ҳам энг қулай, энг мақбул таксимоти тушунилади.

Амалдаги дастурларни таҳлил қилган ишчи гуруҳда хулосалари, математика бўйича илмий-методик кенгаш тавсиялари асосида умумий ўрта таълим мактабларида математика фанидан жами 237 соат хажмдаги 71 мавзу оптималлаштирилди. Бу эса, 850 соатлик ўқув юкламасининг 27,5 фоизини ташкил этади. 3 соат хажмдаги 2 мавзу академик лицей ва касб-хунар коллежларига ва 234 соат хажмдаги 69 мавзу синфдан-синфга ўтказилди.

Математика - умуминсоний маданиятнинг таркибий қисми. У дунёнинг барча мамлакатлари мактабларида ўқитилади. Шуниси эътиборга сазоворки, дунёнинг барча мактаблари 1-9-синфларида ўқув дастурлари, 4-5 мавзуни ҳисобга олмаганда, деярли бир хил. Дарсликлар ҳам мавзуларнинг баён этиш услублари, мисоллар, уларга ажратилган соатларнинг кўп-камлиги билан фарқ қилади, холос. Мактаб математикасидаги мавзулар бир синфдан иккинчисига ўтказилиши, синф ичида бир чоракдан бошқасига силжитилиши мумкин, аммо уларни дастурдан олиб ташлаб бўлмайди. Масалан, геометрия курсидаги Пифагор теоремаси, ўхшашликка оид мавзулар 2500 йил аввал қандай бўлса, шундайлигича турибди. Бобомиз Ал-Хоразмий назариясини яратган ва амалиётдаги кенг татбиқларини баён қилиб берган чизиқли, квадрат тенгламалар ўша даврдан бери университет, мактаб дастурларидан тушмай келади. Бу мавзу дунёнинг барча мактабларида ўрганилади. Уларни олиб ташласангиз узвийлик бузилади, узлуксизликка эса путур этади. Умумтаълим мактабларида ҳозирда ўрганилаётган математикани Ал-Хоразмий ва юнон олими Евклид математикаси дейиш мумкин. Математика дастурлари йиллар давомида маълум бир қатъий кетма-кетликка тушган. Оптималлаштириш натижасида бирорта мавзу бутунлай олиб ташланмади - фақат синфдан-синфга, лицей ва

коллежларга ўтказилди. Оптималлаштирилган мавзуларнинг кўпи 5-6-синфларга тўғри келди.

5-синфга 93 соатли янги мавзудар киритилди ва шунча соат 5-синфдан чиқарилди. 6-синфдан эса 107 соат чиқарилиб, 107 соатли янги мавзулар киритилди. 5-синфдан чиқарилган мавзулар 4-синфга, 6-синфдан чиқарилган мавзулар эса 5-синфга ўтказилди.

5-синфдаги «Сонларнинг бўлиниш белгилари» (18 соат), «Ҳар хил махражли касрларни қўшиш ва айириш» (21 соат), «Ҳар хил махражли касрларни кўпайтириш ва бўлиш» (29 соат) каби мавзулар 6-синфга ўтказилди. 6-синфдан «Ўнли касрлар ҳақида дастлабки маълумотлар» (8 соат), «Ўнли касрлар» (13 соат), «Ўнли касрларни қўшиш ва айириш» (10 соат), «Ўнли касрларни кўпайтириш ва бўлиш» (29 соат), «Ғоизлар» (13 соат) мавзулари 5-синфга ўтказилди. Баъзи мавзуларга ажратилган соатлар камайтирилди ёки орттирилди.

Хуш, оптималлаштириш ўқувчига нима беради? Бундан қандай натижалар кутилади? Нега айти шу мавзулар оптималлаштирилди? Бу саволларга жавоб топайлик.

Турли махражли оддий касрларни қўшиш ва айиришда уларни умумий махражга келтириш зарур. Айти умумий махражини топишда муаллим бор маҳоратини намоён этиб тушунтирса-да, 5-синф ўқувчисининг психофизиологик ривожланишига мураккаблик қилиши мумкин. Оддий касрларни кўпайтириш ва бўлиш қоидалари осон бўлса-да, натижани соддалаштириш (касрларни қисқартириш) жараёнини ўқувчилар охиригача олиб боролмайдилар, сонларнинг бўлиниш белгиларидан тўла-тўқис фойдалана олмайдилар, шу сабабли бу мавзуларни ўзлаштиришда бўшлиқ пайдо бўлади.

Аслида, ўнли каср оддий касрнинг хусусий ҳолидир - махражи 10 нинг даражаларидан иборат оддий касрлар ўнли касрлардир. Бундай касрларни каср чизигисиз ёзиш қулай. Улар устида бажариладиган 4 амал (қўшиш,

айириш, кўпайтириш ва бўлиш) қуйи синфларда натурал сонлар устида бажариладиган 4 амалга ўхшаш. Ўнли касрлар мавзусини 5-синф болалари бемалол ўзлаштира олади. Айтиш жоизки, ўнли касрлар ва улар устида 4 амал Мирзо Улугбек расадхонасининг етакчи олимларидан бири Ғиёсиддин Жамшид ал-Кошийнинг «Мифтах ул-ҳисоб» - «Ҳисоб илми калити» асарида биринчи бўлиб баён этилган «Ғоизлар ва уларга доир масалалар» ҳам 5-синф учун мос келади, болаларда қизиқиш уйғотади, зўриқиш пайдо қилмайди, чунки ғоизлар ўнли касрларнинг бир кўринишидир. 0,01 ва 1% каби ёзувлар айна бир соннинг - юздан бирнинг турли кўринишда ёзилишидир, холос. 5-синфда ғоизларга доир соддароқ масалалар ишлатилади, албатта. Мавзуларнинг бундай оптимал тақсимоти нафақат ўқитиш самарадорлигини оширади, балки фанлараро боғланишдаги узлуксизликни ҳам таъминлайди. Физика, география фанларида бу ўз натижасини тез орада бера бошлайди.

7-синф геометриясидаги «Параллел тўғри чизиқлар» бўлими 20 соатдан 10 соатга қисқартирилди. Шу 10 соат ўрнига «Учбурчак томонлари ва улар орасидаги муносабатлар» бўлими киритилди. «Геометрия курсини аксиоматик қуриш» бўлими ва «9-синф «Алгебра»сидан бир мавзу - «синуслар йиғиндиси ва айирмаси - академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари дастурига ўтказилди. Қолган синфлардаги «Алгебра», «Геометрия» дастурларидаги мавзулар сақланиб қолинди, мавзулар орасидаги соат тақсимоти ўзгарди, холос.

Мазкур ўзгаришларни кейинги параграфларда математика ўқитиш методикасини ишлаб чиқишда ҳисобга оламиз.

1.2. ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ ТУЗИЛИШИ

Педагогик технология - барча бошқарилувчи ташкилий қисмлар ва уларнинг боғлиқлигини таҳлил қилиш, танлаш, лойиҳалаш ва назорат қилиш йўли билан педагогик самарадорликни юқори даражага кўтариш ҳамда бу борада тизимли ёндашувни жорий этишни ифодалайди.

Педагогик технология - шундай билимлар соҳасики, улар ёрдамида ХХІ асрда давлатимизда таълим соҳасида туб бурилишлар юз беради, ўқитувчи фаолияти янгиланади, ўқувчи-ёшларда хурфикрлилик, билимга чанқоқлик, Ватанга меҳр-муҳаббат, инсонпарварлик туйғулари тизимли равишда шаклланади. Маълумотлилик асосида ётувчи бош ғоя ҳам табиат ва инсон узвийлигини англаб етадиган, авторитар ва сохта тафаккурлаш усулидан воз кечган сабр бардошли, қаноатли, ўзгалар фикрини ҳурматлайдиган, миллий маданий ва умуминсоний қадриятлар каби шахс сифатларини шакллантиришни кўзда тутган инсонпарварлик ҳисобланади. Бу масаланинг ечими қайси даражада таълимни технологиялаштириш билан боғлиқ? Технология тушунчаси техникавий тараққиёт билан боғлиқ ҳолда фанга 1972 йилда кириб келди ва юнонча икки сўздан - технос (techos)-санъат, ҳунар ва логос (logos) - фан, таълимот сўзларидан ташкил топиб ҳунар фани маъносини англатади. Бироқ бу ифода замонавий технологик жараёнини тўлиқ тавсифлаб бера олмайди. Технологик жараён ҳар доим

зарурий воситалар ва шароитлардан фойдаланган ҳолда амалларни муайян кетма-кетликда бажаришни кўзда тутати. Янада аниқроқ айтадиган бўлсак, технологик жараён бу меҳнат қуроллари билан меҳнат объектларига босқичма босқич таъсир этиш натижасида маҳсулот яратиш борасидаги ишчининг фаолиятидир. Яъни: **педагогик технология** - бу ўқитувчи (тарбиячи)нинг ўқитиш (тарбия) воситалари ёрдамида ўқувчиларга муайян шароитда таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули сифатида улардан олдин белгиланган шахс сифатларини интенсив шакллантириш жараёнидир.

Ҳозирги кундаги педагогик нашрларда технология атамасини хилма-хил талқин этилиши ҳолатини кузатишимиз мумкин: ўқитиш технологияси, ўқув жараёни технологияси, маълумот технологияси, тарбиявий технологияси ва ҳ.к. Ўқитиш технологияси педагогик технологияга яқин тушунча бўлсада айнан ўхшаш маънони англатади, чунки у маълум предмет, мавзу ва саволлар доирасидаги аниқ ўқув материалларини ўзлаштириш йўлини муайян технология атрофида ифода этади. У кўпроқ хусусий методика билан бир жинслидир.

Баъзан методикани технологиядан ажрата олмайдиган, улар бир нарса деб эътироф этадиган амалиётчи ўқитувчилар учраб туради.

Методика-ўқув жараёнини ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар мажмуасидан иборат десак, педагогик технология - ўқитувчининг касбий фаолиятини яқунловчи ва таълимда якуний натижани кафолатлайдиган муолажа йиғиндиси. Маълум вақт давомида педагогик технология - ўқув жараёнини техник воситалари ёрдамида амалга ошириш деб қараб келинган эди. 70-йиллардан бошлаб эса педагогик адабиётларда бу тушунчанинг моҳияти анча кенг талқин этила бошланади. Япония олими Т.Саковмото томонидан “ўқитиш технологияси - бу ўқитишнинг мақбуллигини таъминловчи йўл йўриқлар тизими билан боғлиқ билимлар соҳаси” деб изоҳланади. Рус олими Н.Ф.Тализина технологияси “Белгиланган ўқув

мақсадга эришишнинг оқилона усуллари аниқлашдан иборат” деб тушунтирилади. И.Я.Лернернинг фикрича педагогик технология - ўқувчилар ҳаракатларида акс этган ўқитиш натижалари орқали ишончли англаб олинган ва аниқланган мақсадни ифодалашни тақозо этади. Кўриниб турибдики, педагогик технология белгиланган бошланғич мақсад ва мазмун асосида ўқув жараёни лойихалаш сифатида ташкил этилган. Бу бир жиҳатдан тўғри бўлса, чуқурроқ таҳлил этилса, бир ёқламалик аниқланади ёки бундай ёндашувда ўқувчи шахс эътибордан четда қолмоқда. Бу ҳолатни ёки камчилиқни академик В.П.Беспалко аниқлади ва педагогик технология бу ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик мувофақиятини кафолатлай оладиган ўқувчи шахсни шакллантириш жараёнининг лойихасидир деб таърифлайди.

Бу таъриф асосида қуйидаги илмий тамойилларни кўрсатиш мумкин:

Педагогик технология ўқувчиларда маълум ижтимоий тажриба элементларини шакллантириш учун лойихаланади.

Лойихаланган тайёр технологияни амалга ошириш фан ўқитувчисидан катта маҳорат талаб этмайди, якуний натижа, албатта, кафолатланади.

Педагогик технология моҳиятини аниқлашга қаратилган таърифларнинг хилма хиллиги ривожланган мамлакатларда бу масалани у ёки бу даражада ҳал этилганлигини кўрсатса, иккинчи томондан педагогик технологияни амалиётга жорий этишга бўлган уринишлар натижасини ифодалайди.

Педагогик технология тўғрисидаги тушунчаларни ривожланиш тарихи нуқтаи назардан қаралган, педагогик технология назарияси ва амалиётини бир бирига боғлиқ бўлмаган ҳолда талқин этилганлигини кўраемиз. Натижада ўқитиш жараёни такомиллаштиришга ёки ўқувчиларнинг билим фаолиятини ривожлантиришга қаратилган у ёки бу илғор методикалар технология даражасига кўтарила олмай аста секинлик билан ўз мавқеини

йуқотиб педагогик назариясидан узоқлашиб борган.

Бугунги кунда мамлакатимиздаги педагогик соҳа мутахасисларининг илмий салоҳияти педагогик технология моҳиятини очиб беришга етади. Педагогик технологияни педагогика фаннинг алоҳида тармоғи сифатида ёки фақат таълим амалиётини мақбуллаштиришга йўналтирилган таълим йўналиши деб қараш ҳам маъқул эмас.

Педагогик технология бу соҳадаги назарий ва амалий изланишларни бирлаштириш доирасидаги фаолиятини акс эттиради.

Педагогик технологияга “янги” сўзини қўшиб қўлланилиши - бу таълим-тарбия жараёнини лойиҳалашга эскича ёндашиш мумкин эмаслигини кўрсатади. Янги педагогик технология шахсни шакллантириш мақсадини аниқ белгилаб олади ва шунга мос ҳолда маълум педагогик тизим (мактаб, коллеж, олий ўқув юрти) мавжуд бўлади. Бу тизимга узлуксиз равишда ижтимоий буюртма ўз таъсирини ва таълим-тарбия мақсадини умумий ҳолда белгилаб беради. “Мақсад” эса ўз навбатида педагогик тизимнинг қолган элементларини янгилаш заруратини келтириб чиқаради.

Кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури таълим-тарбиянинг мақсадини янги йўналишга буради: **“ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлар дан тўла холос бўлган, ривожланган демократик давлат даражасида юксак маънавий ва ахлоқий талабаларга жавоб берадиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш”**- деб белгиланади. Демак, таълим - тарбиянинг мақсади бутунлай янгиланади, унга мос ҳолда мазмун ҳам, педагогик жараён ҳам янгиланиш рўй бермоқда, бундай янги технологиялар кириб келмоқда. Янги методикаларни талаб этадиган ва унга ўзининг маълум хусусиятларини жорий этадиган янги техникавий, ахборотли, полиграфик, аудиовизуал воситалар мавжудки, улар янги педагогик технологияни реал воқеликка айлантиради.

Педагогик технология моҳият жиҳатидан бошқа технологиялар билан

бир сафда туради, чунки улар хам бошқалар қатори ўз хусусий соҳасига, методларига ва воситаларига эга, маълум “материал” билан иш кўради. Бироқ, педагогик технология инсон онги билан билимлар соҳаси сифатида мураккаб ва ҳаммага тушунарли бўлмаган педагогик жараён ифода этиш билан ишлаб чиқариш, биологик, хатто ахборотли тарбия компонентларини мужассамлантиргандир. Педагогик технология бошқа соҳалардаги технологик жараёнлар билан узуликсиз бойиб боради ва анъанавий ўқув жараёнига, унинг самарасини оширишга таъсир кўрсатишнинг янги имкониятларини эгаллаб олади. Афсуски, бу жараён хозирги таълим тизимида жуда қийин кечаяпти. Педагогик технология, ҳақиқий компьютерли педагогик технология ўзининг илмий ишламасини кутаяпти. Шу ерда педагогик технология ва ахборот технологияси ўртасида ўзаро муносабатни ойдинлаштириш лозим бўлади. Кейинги вақтларда баъзи бир олимлар (информатика соҳаси вакиллари) педагогик технологияни ахборотлаштиришга қўшиш ёки тенглаштириш (баъзан устун қўйиш)ни ёқламоқдалар. Бу уринишлар тўғри йўл эмас. Ўқув-тарбия жараёнини технологиялаштириш тарихий (айниқса XX аср иккинчи яримидан бошлаб) воқеълик ва жараёндир. Ахборотлаштириш бу жараёндаги инқилобий “бурилиш” унинг муҳим босқичдир. Содда қилиб айтилса, таълимда ахборот технологияси - бу “ўқувчи - компьютер” ўртасидаги мулоқотдир.

Ахборотли технология педагогик технологиянинг таркибий қисми, техник воситаларнинг мукамаллашган замонавий тури сифатида таълим жараёнида қўлланила бошлади. Келажакда иқтисодий муаммолар ҳал этилиб ўқув юртлари дастурли “машина” билан етарли даражада таъминланади. Шундагина ахборотли технология асосида ўқувчиларнинг билиш фаолияти ташкил этиш ва бошқариш имкониятлари туғилади ва у ўқитувчининг яқин кўмакдошига айланади ёки унинг функцияларини тўлиқ бажаради.

Таълимни технологиялаштириш объектив жараён эканлигини,

замонавийлиги эса илмий-техник тараққиёт йўналиши билан белгиланиши тан олинган ҳолда педагогик технологиянинг ўзига хос томонлари ва яқин келажакда у билан боғлиқ вазифаларни кўрсатиб ўтамиз?

1) кўп босқичли таълим тизимида педагогик технологиянинг ўрнини асослаш зарурий.

2) замонавий саноат, тиббий, иқтисодиёт каби технологиялар билан педагогик технологияларни мунтазам равишда янгилаб бориш ва табақалаштирилган ёндашув асосида уларни самарадорлик мезонларини аниқлаш;

3) истиқболли ўқитиш воситаларини яратиш ва уларга таянган ҳолда илғор педагогик технологияларни лойиҳалаш, амалиётга жорий этиш, оммалаштириш ва аниқлаш;

4) тегишли бошқарув органлари (таълим марказлари) томонидан ўқув муассасалари фаолиятида янги педагогик технологияларни тадбиқ этиш даражасини назорат қилиш ва баҳолаш;

5) педагог-ўқитувчиларни илғор педагогик ва ахборот технологиялари бўйича билимлар тизими билан қуроллантиришни узуликсиз ташкил этиш;

6) бўлажак педагогик - ўқитувчиларга педагогик технология назарияси ва амалиёти бўйича махсус курс ташкил этилиши ва ўқитиш;

7) илғор ўқитувчилар иш тажрибалари ва усулларини ўрганиб бориш, уларни яратган янги методикалари янги педагогик технология даражасига кўтариш борасидаги ишларни амалга ошириш;

8) ўқитувчи фаолияти педагогик технология, қонунларига мослаштириш муаммолари ва бошқалар.

Педагогик технология ёрдамида таълим жараёнидаги хато, камчиликларни, мавжудлигини олдини олиш, мақсадни қўя олиш, таълим жараёни педагогик технология сифатида қараш, янгиликка, ижодга интилиш

Таълим технологияси тизим сифатида қаралса, унинг тузилмасини

ташкилий функционал элементлар бўйича тасаввур этиш мумкин: Таълим технологиясининг ташкилий элементлари - таҳсил берувчи, таҳсил олувчи, мақсад, натижа, ахборотлар мазмуни, методлар воситалар, усуллар ва ўқитишнинг ташкилий шакллари, назорат қилиш, ташхислаш, ахборотлар олиш усул ва воситаларидан иборат.

Педагогик жараён ўқув мақсадини қуйиш билан бошланади. Мақсад шундай аниқ бўлиши лозимки, у воситасида таълим-тарбия жараёнини қандай даражада амалга оширилганлигини аниқлаш, берилган вақтда кўзланган мақсадга эришишни таъминлайдиган дидактик жараённи кўриш имконини берсин.

Таълим технологиясининг мақсади ўрганилаётган ўқув предметининг мақсадларидан ва мазмунидан, тарбиявий таъсиридан келиб чиққан ҳолда аниқланади, ҳамда таълим мақсадига мансуб бўлади.

Ахборот мазмуни, янги ўқув материали қуйдагиларда ўз аксини топади: кўрилаётган фанни ўқитиш, мазмунни ўзида акс эттирган таълим технологиялари, дарсликлар ва ўқув қўлланмаларининг матни, ахборот манбалари.

Ўқитиш методлари, воситалари, усуллари ва ташкил этиш шакллари, яъни тахсил олувчига педагогик таъсир этиш техникаси ва қуроллари, ахборот мазмуни ва дидактик мақсадларга уйғун ҳолда танлаб олинади ва амалиётга тадбиқ этилади. Шунингдек, бунга тахсил олувчиларнинг ёш, физиологик хусусиятлари, таълим муассасаларининг моддий жиҳозланиши, ижтимоий муҳит ҳам ҳисобга олинади.

Назорат қилиш, ташхислаш ва ахборот олиш усуллари ва воситалари: қуйилган мақсад ва ўқув материаллари мазмунига нисбатан танланади.

Агар қўйилган мақсад билан олинган натижа бир-бирига мос келса, педагогик жараён тугайди. Бунда қуйилган мақсад билан олинган натижанинг тўлиқ мослигини таъминланшни кўрсатиб ўтиш зарур, чунки

улар предметнинг объектив муҳим қонунларидан келиб чиқади.

Лекин педагогик фаолият шахсий-субъектив эмоционал характерига эгадир. У педагогнинг индивидуал, ижодий қобилиятига, касбий-психологик хусусиятларига ва тахсил олувчиларнинг кўплаб идивидуал, ақлий ва бошқа шахсий хусусиятларига асосланади. Шунини таъкидлаш жоизки, кўрсатилган педагогик тузилманинг бирор элементи ҳам мавжуд бўлмаса, унда педагогик жараённинг ўзи кечмайди ёки кўзланган натижани тўлиқ бера олмайди. Ҳар қандай ҳолда ҳам бундай педагогик жараёндан ижобий натижа олиш тасодифий характерга эга бўлади.

Таълим технологияси ҳақида гап кетганда дахлдор қуйидаги ҳодисаларни бир-биридан фарқлашга эҳтиёж туғилади: таълим дидактик лойиҳалаш, лойиҳани амалга ошириш, таълимнинг жорий ва оралиқ натижасига кўра дидактик лойиҳасига тузатиш, ўзгартиришлар киритиш, таълимни такрорлаш, якуний назорат. Бу ҳодисаларни биринчи ва иккинчиси анъанавий таълим тажрибасида ҳам учрайди. Таълим технологиясининг анъанавий таълим тизимидан фарқи шундаки, таълим натижаси ва унинг эталон даражасида бўлиши доимо ўқитувчи ҳамда ўқувчининг диққат марказида туради: ўқитувчи таълим натижасини тез-тез текшириб болаларни ўзлари эришган ютуқларидан огоҳ қилиб туради; ўқувчилар эса ўз ютуқ ва камчиликларини англаб, биринчисини яна кўпайтиришга, иккинчисини бартараф этишга интилади.

Таълим технологиясининг ўзига хос белгилари қуйидагилардан иборат:

- таълим мақсадларини аниқ белгилаш
- таълимни қўйилган мақсадга йўналтириш
- кафолатланган натижага интилиш
- жорий натижаларни баҳолаш
- таълимнинг боришига ўзгартиришлар киритиш
- таълимга тузатишлар киритиш

- таълимни такрорлаш ва назорат қилиш
- тузатиш ва ўзгартириш киритилган таълим натижасини баҳолаш
- эталон даражасида ўзлаштириш ва баҳолаш

Ўқув материалларининг мазмунини ўргатишда кўзда тутилган мақсади, ўқитувчи ва ўқувчилар мақсади, мақсадларни амалга ошириш ва ҳисобга олиш варақалари, берилган уй ишлар миқдори, мавзулари бўйича ўтказиладиган тест саволлари, рейтинг назорат босқичлари, эталон даражасида ўзлаштириш усули олдиндан белгилаб қуйилади. Бу ишларнинг барчасини онгда таълим моделини яратишга олиб келади.

Таълимнинг ҳаракатчан моделини онгда яратиш таълим технологиясининг асосий талабларидан бири бўлиб, бу саънатни эгаллаган ўқитувчи

- таълимнинг боришига зудлик билан ўзгартириш, қўшимча тузатишлар кирита олади.
- у таълимни кўриш, яна такрорий кўриш, зарур бўлса яна бир бор кўришни осонлик билан амалга оширади
- ўқувчиларни ҳар бир мавзунини тўлиқ ўзлаштиришга етаклайди
- таълим мазмунини эталон даражасида ва эталон даражасидан паст ўзлаштирган ўқувчиларни гуруҳларга ажрата олади
- ҳар бир гуруҳга мос келадиган иш услубини зудлик билан танлай олади
- ўқувчиларнинг қобилияти, эҳтиёж ва қизиқишларига мос келадиган воситалар тизимини, муаммоларини ишлаб чиқади
- суст ўзлаштирувчи ўқувчилар билан қўшимча машғулот, қўшимча топшириқларни бажариш учун шарт-шароит тайёрлайди

Педагогик технология доирасида таълимнинг ташкилий-услубий жиҳатидан илгари қўйилган таълим мақсадаларига турли услубий мажмуалар ёрдамида эришиш мумкин. Агар педагогик тизимларда асосий эътибор масала ва назорат схемаларини қуришга қаратилган бўлса, услублар

мажмуасини танлаш асосан эмпирик асосда амалга оширилади.

Таълим технологияси қуйдаги уч босқичдан иборат кўплаб жараёнларни қамраб олади: лойхалаштириш, амалга ошириш, назорат қилиш ва баҳолаш.

Лойихалаш - мўлжалланган мақсад ва уни амалга ошириш усули ва воситалари йиғиндисини аниқлашдан иборат. Бу блок доирасида қуйдаги кетма-кетликда операциялар амалга оширилади:

- таълим технологиясини амалга ошириш вақтини аниқлаш;
- ўқув чораги, ярим йиллиги, йиллик ва бутун ўқитиш даври учун;
- ўқув материалларини таҳлил этиш;
- мақсад ва дидактик вазифаларни ажратиб олиш;
- ўқув материалларини маълум тузилмага келтириш ва вақт буйча тақсимлаш;
- билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириш босқичлари, шунингдек, шахсинг сифат ва фазилатларини ривожлантиришни аниқлаб олиш;
- ўқувчиларни қизиқтириш усули ва воситаларини аниқлаш.

Ўқув материалларини такрорлаш, кириш, жорий кўрсатмалар бериш, ўқувчилар диққат-эътиборини ўқув материалларининг муҳим томонларига жалб этиш мақсадида муоммоли вазиятларни юзага келтириш, қизиқарли билиш вазифалари ва шу кабиларни олдиндан белгилаб олиш. Улар олдиндан белгиланган ва мақсадга етакловчи восита сифатида қаралмоғи лозим. Бундай ёндашув тахсил олувчига ўз ўқув-билиш фаолиятининг тузилмаси ва мазмунини тасаввур этириш имконини беради.

Режалаштирилган натижалар ҳақида тасаввур таркиб топтириш педагогик тизими қуйдаги шаклларда расмийлаштирилади:

Билим, кўникма иш - ҳаракат усули, муҳим йўналганлик, ижтимоий муҳим шахсий сифат ва фазилатлари ва бошқа ёки кутилган натижалари ёзишмаси.

Оқилона ўқитиш модели тузилади, улар дидактик вазифаларни амалга оширишга имкон беради ва ўқитиш методлари, ташкил этиш шакллари, воситалари, педагогик усуллар тўпламидан иборат. Кўрсатиладиган қуроллар ва педагогик техник ўқув материалларига, ўқувчиларнинг шахсий қобилияти ва ривожланганлик даражасига уйғун бўлиши керак. Шунингдек, таълим муассасасининг модий бахзаси ҳисобга олиниши лозим.

Дарсларнинг тузилмаси ўйлаб кўрилади ва қуйдагича амалга оширилади:

- таълим - тарбия ишининг ҳозирги ҳолатини диагностикалаш;
- назорат қилинадиган муҳим кўрсаткичларни ажратиб олиш;
- педагогик жараён ҳолатини жорий ва якуний назорат қилиш;

Ташхислаш ва назорат қилиш натижаларига асосан тескари алоқа боғлаш усуллари ва воситаларини аниқлаш;

Таълим технологиясини амалга ошириш учун эҳтимолдан холи бўлмаган ва унга халақит берувчи омиллар ташқи муҳит ва уларни бартараф этиш йўллари ўйлаб кўрилади.

Юқоридагиларни умумийлаштириб математик таълимни лойиҳасини амалга оширишда қуйдаги ишларга алоҳида эътибор қаратилади:

- ўрганилаётган мавзу бўйича мақсад, вазифалар билан ўқувчиларни олдиндан таништириш, муаммо, топшириқларни, шунингдек, уй вазифалари, мустақил ишларни, уларни бажариш тартиби, пайтини эълон қилиш, мавзунини тўлиқ ўзлаштириш бўйича кўрсатмалар бериш, эталон даражасида ўзлаштириш меъёрларини айтиб бериш;

- ўқувчиларнинг фаол, мустақил фаолиятини рағбатлантириш, болалар диққатини бўлим ёки мавзу мазмунига тортиш, уни қандай ўргатиш зарурлигини айтиб, билишга қизиқиш уйғотиш ўқиш-ўрганишга хавас, муаммоларни бажаришга эҳтиёж уйғотиш. Эмоциялар, тафаккур ходисалари билимларни ўқув ҳолатларига тадбиқ этиш йўллари орқали мавзу бўйича

маълумотлар тўплаш, тўпланган маълумотлар юзасидан жорий назоратни ташкил этиш, мавзуни тўлиқ ўзлаштиришга оид ўзгартириш, қўшимча, тузатишларни белгилаш;

- бўлим ёки мавзу бўйича тўпланган билимларга ишлов бериш. Таълим жараёни стохастик характерга эга. Унда кутилган ва кутилмаган, режалаштирилган, фавкулудда ва тасодифий ходисалар ҳам учраб туради. Бинобарин, ўрганилган натижаларга асосланиб лойиҳага янги ўзгартириш, қўшимча, тузатишлар киритилади, болаларнинг эталон даражасига қанчалик яқинлашганликлари ҳам айтиб ўтилади;

- бўлим ёки мавзу бўйича умумий хулосалар чиқариш, чиқарилган хулосаларни мураккаб ўқув ҳолатларига тадбиқ қилиш. Оралиқ назорат натижаларига кўра мавзу ёки бўлим бўйича ахборот тўплаш, тўпланган ахборотларга ишлов бериш жараёнларида ўқувчилар эришган ютуқларни таҳлил қилиш, ўқувчиларнинг билим, малакаси, ижодий фаолият тажрибаси, муносабатларидаги камчиликларини кўрсатиш, синфнинг ҳар бир ўқувчисига якуний назоратгача бажарадиган қўшимча топшириқлар бериш, болаларни ўқув материалларини янада атрофлича эталон даражасида ўзлаштиришга рағбатлантириш;

- якуний назоратнинг асосий функцияси бўлган болаларнинг маълумот ва таълим мазмуни элементларини эталон даражасида ўзлаштиришларини аниқлаш, эталон даражасидан паст ўзлаштирган ўқувчиларни огоҳлантириш, қўшимча топшириқлар бериш.

Хар қандай мақсадга эришишда вазият бевосита ўз таъсирини кўрсатади. Шунингдек, ташқи шарт-шароитлар: ўқув бинолари, хоналарни жихозлашда, техник ва бошқа воситалар билан таъминланганлик даражасида, ижтимоий муҳит ва бошқаларда ўз аксини топади.

Кўзланган мақсадни амалга ошириш жараёнида қуйидаги омиллар ҳам ўзига хос тўсиқ бўлиши ҳам мумкин:

-педагогик тизимнинг барча ташкилий элементлари ва уларнинг ўзаро алоқадорлигида уйғунликнинг мавжуд эмаслиги;

-таълим жараёни иштирокчиларининг психологик, шахсий, индивидуал ва бошқа хусусиятлари.

- тахсил берувчининг касбий компетентлиги кабилардир.

Интерфаол ўқитишнинг машқлари ва услублари

Замонавий дидактика жадал ривожланиб, ўзгараётган жамиятнинг талаблари ва таълимдаги амалий ишланмаларни акс эттирувчи янги ёндашувлар, таълим бериш технологиялари билан бойимоқда.

Таълим беришнинг назарияси ва амалиётида ўқувчиларнинг билим олиш ҳаракатларини фаоллаштириш энг долзарб муаммолардан бири бўлган. Кейинги вақтларда педагогларнинг диққати билим орттиришнинг мулоқот юритиш шаклига асосланган ўқитишнинг интерфаол шакл ва услубларини ўзлаштиришга қаратилган. Таълим бериш жараёни қуйида кўрсатилган талабларга амал қилган тақдирда самарали бўлиши ва яхши натижалар бериши амалда исботланган:

- Ўқувчилар таълим олиш учун очиқ ва таълим жараёнининг бошқа иштирокчилари билан муносабат ва ҳамкорликка фаол киришиб кетадилар;
- Ўз фаолиятини таҳлил қилиш ва шахсий салоҳиятини амалга ошириш учун имконга эга бўладилар;
- Улар яқин вақт ичида ўз ҳаётида ва профессионал фаолиятида дуч келиши муқаррар бўлган вазиятга амалий жиҳатдан тайёрланиб олишлари мумкин;

- Ўзларига ишонишлари, ўзларини ифодалашга қўрқмасликлари, хатога йўл қўйишлари мумкин, қачонки улар бунинг учун муҳокама қилинмасалар ва салбий баҳоланмасалар.

Таълим олиш жараёнининг барча иштирокчиларининг мулоқот, кооперация ва ҳамкорлик қилишига асосланган билим беришнинг интерфаол тартиби қўлланилганда, юқорида келтирилган талабларнинг деярли барчасига амал қилинади.

Ушбу тўпламда жаҳон амалиётида қўлланиладиган ўқувчиларга интерфаол билим беришнинг машқлари, услублари ва йўллари жамланган.

Аквариум

Таърифи.

1. 5-6 нафар иштирокчилар раҳбар билан бирга доира шакли бўйлаб ўтирадилар. Улар – «балиқлар». Уларнинг атрофига гуруҳнинг қолган иштирокчилари ўтирадилар (ёки турадилар). Улар – «балиқ овчилари».
2. Ички доира аъзолари («балиқлар») ўқитувчи таклиф қилган саволни фаол муҳокама қиладилар. «Балиқ овчилари» эса кузатиб турадилар ва саволни муҳокама қилаётган бирон ўқувчининг фикри уларни қизиқтириб қолганда жараёнга киришадилар: қўшимча қиладилар, савол берадилар, аниқлаштирадилар. Шунда «балиқ овчиси» фикри уни қизиқтириб қолган «балиқ»нинг ёнига туриб олиши керак.
3. Бир муаммонинг (масаланинг) муҳокамаси тугаганидан сўнг иштирокчилар жойлари билан алмашадилар (доирадан ташқарида тўрганлар энди доира бўйлаб ўтирадилар). Барча иштирокчилар доирада ўтиришлари мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланиш доиралари.

Табиий ва аниқ фанларни ўрганиш жараёнларида қўлланилади.

Афзалликлари.

Иштирокчиларга норасмий шароитда фикр алмашишга, берилган

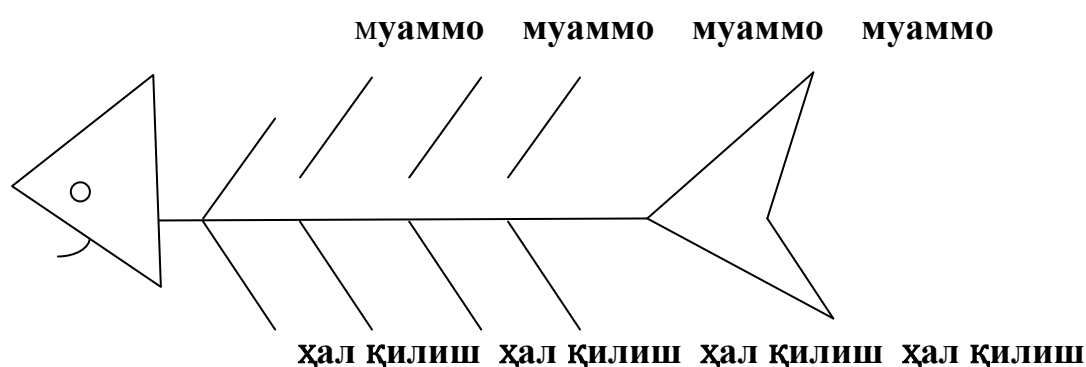
муаммони (масалани) ҳал қилиш бўйича ўз нуқтаи назарларини баён этишга имкон яратади. Муҳокама жараёнига эркин қўшилиш ва ундан чиқиб кетишга имкон беради. Таҳлилий фикрлаш, эътибор жамлаш ва кузатувчанликни ривожлантиради. Нутқни ва тескари алоқа техникасини ривожлантиради.

Қийинчиликлари.

Муаммони муҳокама қилишда барча ўқувчилар фаол иштирок этиш жараёнида баҳс-мунозалар, низолар юзага келиши мумкин. Шу боис ўқитувчи яхши тайёрланиши ва кучли қарама-қаршиликлар пайдо бўлишига йўл бермайдиган услубларни билиши лозим.

Аниқ назорат бўлишини талаб қилади. Жараён давомида айрим ўқувчилар ундан чиқиб қолишлари (жараёнда иштирок этмасликлари) мумкин. Ўқитувчи муаммони муҳокама қилишга барча ўқувчиларни жалб қилиш усулларини ўйлаб чиқиши керак.

2. Балиқ скелети

Таърифи

Муаммони қўйиш ва ҳал қилишнинг мазкур модели бир қатор муаммоларни таърифлаш ва ечиб кўришга имкон беради.

Стратегия:

1. Бир варақ оқ қоғозда (ватман ёки А-3 варағи) балиқ скелети чизилади (боши, кемирчаги, қовурғалари).

2. Юқоридаги «суягига» муаммо ифодаланиши, пастидагига эса - ушбу муаммо мавжудлигини (ёки уни ҳал қилиш йўллари, ўқитувчи ўз олдига қўйган мақсадга қараб) исботловчи фактлар ёзиб қўйилади.

3. Тўлдирилган схеманинг тақдими.

Фойдаланиш доиралари

Табиий ва аниқ фанларда, муаммоли таълим бериш услубидан фойдаланганда.

Афзалликлари

Ушбу схема муаммоларнинг ўзаро боғлиқлиги, уларнинг комплекс хусусиятларини акс эттиради.

Қийинчиликлар

Муаммоларни ифодалашда қийинчиликларга дуч келиш мумкин.

3. Венн диаграммаси (РКМЧП услубиятидан)

Таърифи

Иккита бир-бири билан кесишган доиралар кўринишидаги схема, фактлар, ҳодисалар, ғоялар, тарихий қаҳрамонларни таққослаш учун қўлланилади. Айланма диаграмма. Ҳар бир доирадаги бўш жойлар тафовутларни ёзиш учун ишлатилади; доиралар кесишганда ҳосил бўлган умумий майдон икки солиштирилаётган ҳодисаларнинг (фактлар, тушунчалар ва ҳоказолар) умумий жиҳатларини қайд қилиш учун

фойдаланилади.

Фойдаланиш доиралари

Табиий ва аниқ фанларни ўқитишда саволларни маълум ўқув мавзусига ва ҳар қандай ёшдаги ўқувчилар гуруҳларига мослаштиришда ҳам индивидуал, ҳам гуруҳ бўлиб ишлаш учун қўлланилади.

Афзалликлари

Танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиради, предметлар, ҳодисалар ва шу кабиларнинг ҳам фарқи, ҳам ўхшаш жиҳатларини аниқлашга ёрдам беради.

Қийинчиликлар

Аниқланмаган.

4. Ҳа-йўқ машқи

Таърифи

Ўқитувчи бир нима (рақам, предмет, адабий ёки тарихий қаҳрамон ва ш.ў.) ни ўйлаб қўяди.

Ўқувчилар эса унга савол бериб, у нимани ўйлаб қўйганлигини топишга ҳаракат қиладилар. Ўқитувчи уларнинг саволларига фақат “Ҳа”, “Йўқ”, “Ҳам ҳа, ҳам йўқ” сўзлари билан жавоб беради.

Савол ножўя берилган ёки ўқитувчи дидактика мақсадларидан келиб чиқиб, саволга жавоб беришни хоҳламайдиган вазиятлар юзага келиши мумкин. Шунда у олдиндан белгиланган ишора билан жавоб беришдан воз кечади.

Машқ яқунланганидан сўнг албатта қандай саволлар кучли, қандайлари кучсиз ва нима учунлиги юзасидан қисқа муҳокама ўтказиш шарт.

Машқнинг мақсади – болаларни саволларни тартибсиз беришга уринтирмасмасдан, уларни излаш стратегиясини ишлаб чиқишга ўргатишдан иборатдир.

Фойдаланиш доиралари

Табийий ва аниқ фанларда қўлланилади, ўқувчиларда билим олишга бўлган қизиқишни ривожлантиради.

Афзалликлари

Ўқувчиларда фаол билим олиш нуқтаи назарини мустаҳкамлайди ва қуйидагиларга ўргатади:

- тарқоқ ҳолатдаги фактларни ягона бир шаклга боғлаш;
- мавжуд бўлган маълумотларни тизимлаштириш;
- ўқувчиларни тинглаш ва фикрларини эътиборга олиш.

Қийинчиликлари

Барча ўқувчиларни ҳам дарс жараёнига жалб қила олмаслик (баъзан).

1.3. ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИ ҚИРРАЛАРИ

Ўқитувчи фаолияти қирраларини 5 турга ажратиш мумкин.

I. БИЛИМДОНЛИК:

- ўқитадиган фанини пухта билиши;
- нотиклиқ санъатига (ўқув материалларини тушунарли ва равон тилда баён қила олиш малакасига) эга бўлиши;
- ўқитиш воситалари (теварак - атрофдаги буюмлар, макетлар, ўқув-тажрибалари учун асбоб-ускуналар, график воситалар: расмлар, чизмалар, схемалар, жадваллар ва ҳоказолар, ўқитишнинг ахборот технологиялари воситалари: компьютер, видеопроектор, электрон дарсликларни, компьютер хотирасидаги ўқувчилар учун назорат материалларини ишлата билиш, овоз ва видеоёзувлар, компакт дисклар ва хоказолар)ни эгаллаганлиги ;
- ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини таҳлил қила олиши ва уларни баҳолай олиши;
- билимларни узлуксиз мустақил эгаллаб бориши;
- ўқитувчининг шахсий сифатлари (меҳнатсеварлик, ишга ижодий ёндашиш, мустақиллик, камтарлик, юксак маънавиятлилик, эпчиллик, ҳозиржавоблилик, вазминлик, маъсулиятлилик, синчковлик, қатъиятлилик, батартиблик, саботлилик, тиришқоқлик, ижрочилик, виждонлилик, холислик, хар томонлама билимдонлик, кузатувчанлик, хушмуомулалик, болаларни севиши ва улар шахсини ҳурмат қилиш ва бошқалар).

II. РИВОЖЛАНТИРИЛГАНЛИК:

- ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини, уларнинг ўқув имкониятларини билиши;
- ўқувчиларни ўз фанига қизиқтира олиши;
- таълимнинг турли методлари (баёний-тасвирий, репродуктив, муаммоли

таълим, эвристик (изланувчан) метод, тадқиқот методи, интерактив методлар, компьютер технологиялари) ни эгаллаганлиги.

III. ЙУНАЛТИРИЛГАНЛИК:

- ўқитиш принциплари системаси (ўқитиш жараёнида ўқувчилар шахсини ҳар томонлама ривожлантириш, илмийлик ва билимларнинг ўқувчилар имкониятига яраша кийинлик даражаси, ўқитувчи раҳбарлигида ўқувчилар онглилиги ва ижодий фаоллиги, ўқитишда кўрсатмалилик ва ўқувчиларнинг назарий тафаккурини ривожлантириш, системалилик ва изчиллик, ўқитишда билимларни мустақил эгаллашга ўтишни таъминлаш, ўқитишни ижтимоий ҳаёт, мамлакатимизда мустақиллик давридаги ислохотлар, туб ўзгаришлар жараёни билан боғлаш, ўқитиш натижаларининг пухталиги ва ўқувчиларнинг билиш имкониятларини ривожлантириш, ўқитиш жараёнида ижобий хиссиёт яратиш, ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш)ни ўзлаштирганлиги.

IV. САФАРБАРЛИК:

- дарсда ўқувчиларнинг диққатини барқарорлаштириши;
- ҳар хил типдаги дарслар (янги билимларни ўзлаштириш, малака ва кўникмаларни эгаллаш, билим, малака ва кўникмаларни қўллаш, системалаштириш ва умумлаштириш, назорат қилиш ва тузатиш, аралаш дарс)ни ўтказа олиши;
- политехник таълимга оид ва касбга йуналтириш ишларини амалга ошира олиши;
- эгаллаган билимларни системалаштириши ва умумлаштириши;
- хазил-мутойибани уддалай олиши;

- меҳнатни илмий асосда ташкил қила олиши ва унга қўйиладиган эстетик ва гигиеник талабларга риоя қила олиши.

V. ЛОЙИҲАЧИЛИК:

- ўз мутахассислигига оид мактаб курсини пухта билиши;
- ўз фанининг методикасини билиши;
- ўқитиш ва ўқувчиларнинг билим, малака ва кўникмаларини текшириш учун ўқув манбаларини танлай олиши;
- ўқитишда фанлараро ички ва ташқи алоқалардан фойдаланиш малакаси;
- керакли хужжатларни тўғри олиб бориши ва расмийлаштириши;
- асосий тарбиявий ишларнинг турларини аниқлаши ва уларни ўтказиш шакллари танлаши;
- фан кабинетларининг ДТС талаблари асосида, зарур воситалар билан қандай жиҳозланишини билиши ва хонани кўрғазмали ўқув қуроллари билан бойитиб бориш малакаси.

2 БОБ ЎҚИТУВЧИНИНГ КАСБИЙ БИЛИМ ВА МАҲОРАТЛАРИНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ

2.1. ЎҚИТУВЧИЛАРНИ АТТЕСТАЦИЯДАН ЎТКАЗИШ

Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишнинг самарали тизимини шакллантиришнинг муҳим шартлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш жоиздир:

педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни умумий ўрта таълимни ривожлантиришнинг устувор соҳаси деб қараш;

малака ошириш институтларидаги кафедраларнинг илмий ва услубий салоҳиятларини яхшилаш, ўқув машғулоти, илмий-тадқиқот ишлари сифати самарадорлигини оширишга йўналтириш, ўқув фаолиятларида мустақиллик (ўқув режалари, мавзуларига ўзгартириш киритиш)ни таъминлаш;

қайта тайёрлаш, малака ошириш тизими педагогларнинг олий ўқув юртида эгаллаган кўникма ва малакалари негизида уларни янги педагогик ахборотлар билан қуроллантиришни назарда тутати;

малака ошириш тизими таълим соҳасидаги хорижий ва мамлакатимиз педагогика фанидаги мавжуд назарий ва амалий тажрибалар билан таништириш орқали педагогларни ижодий фикрлаш, мустақил билим олишга йўналтириш, улардаги янги илмий педагогик ахборотларга нисбатан талаб ва эҳтиёжларни қондиришга интилишдек касбий хислатни ривожлантиради.

Мамлакатимизда педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимининг янги сифат босқичига кўтарилиши унинг истиқболли соҳага айланиши, таълим соҳасидаги давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишига айланишига хизмат қилади.

Юртимизда таълим тизимида амалга оширилаётган туб ислохотларнинг самараси кўп жиҳатдан жойлардаги соҳа раҳбар ва педагогик кадрлари

фаолиятига боғлиқ. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистан Республикаси Президентининг «Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ тўлаш тизимини такомиллаштиришни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ва унинг ижросига доир ВМ томонидан «Халқ таълими ходимлари меҳнатга ҳақ тўлашнинг такомиллаштирилган тизимини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори қабул қилиниб, алоҳида ўрнатилган педагог кадрларни моддий рағбатлантириш, умуман соҳа ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг янги механизми жорий этилди.

Давлат тест маркази (ДТМ) томонидан тақдим этилган раҳбар ва педагог кадрларни аттестациядан ўтказиш ва уларга малака тоифалари бериш тўғрисидаги Низом ва «Халқ таълими ходимлари асосий лавозимларининг малака тавсифлари» ни тасдиқлаш тўғрисидаги қарори Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2006 йил 18 январда, 1540 ҳамда 1541-сон билан рўйхатга олиниб, ижрога киритилди. Унга кўра ДТМ ва ХТВнинг қўшма буйруқлари асосида «Раҳбар ва педагог кадрларни аттестациядан ўтказиш ва уларга малака тоифалари бериш тартиби тўғрисида Низом ишлаб чиқилди, ҳамда 2006-2007 йилларда аттестациядан ўтказилиши белгиланди. Шундан келиб чиқиб, Қорақалпоғистон Республикаси вилоятлар ва Тошкент шаҳар ХТВ лари ҳузурида мувофиқлаштирувчи комиссиялари таркиби, аттестация жадвали ишлаб чиқилди.

Мувофиқлаштирувчи аттестация комиссияларининг раислари аттестация натижалари тўғрисида хулоса ва баённомаларни ўрнатилган тартибда расмийлаштириб, иловалар билан биргаликда ДТМ ҳамда ХТВга белгиланган муддатларда топширилишини таъминлайди.

Аттестация қоидалари:

Аттестация ўтказишнинг асосий мақсадлари:

- педагог кадрларнинг малака тоифаларига мувофиқ малака тоифаларини белгилашда уларнинг касбий маҳорати даражасини аниқлаш

ва малака тоифаларини бериш (ошириш ёки пасайтириш);

- раҳбар кадрлар касбий маҳорати даражасининг лавозим малака тавсифларига мувофиқлигини аниқлаш.

1 . Аттестация:

- раҳбар ва педагог кадрларнинг касб маҳоратини мақсадли ва мунтазам оширилишини рағбатлантириш;

- иш ҳақи миқдорининг кўпайиши имкониятларини таъминлаш;

- мактаблар мустақиллигини, директор ва педагогик жамоанинг ходимлар меҳнатини баҳолашдаги ҳуқуқларини янада оширишга йўналтирилган.

2. Аттестациянинг асосий тамойиллари:

- халқ таълими муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини аттестациядан ўтказишнинг мажбурийлиги ва даврийлиги;

- ошкоралиги, кенгайиб иш кўриши ва холислиги ҳисобланади.

3. Раҳбар кадрлар аттестацияси 3 йилда бир, педагог кадрлар аттестация беш йилда бир марта ўтказилади.

4. Аттестация қилинувчилар аттестация муддатлари ҳақида бир ой аввал хабардор қилинади.

5. Педагог кадрни қайта аттестациядан ўтказиш олдинги аттестацияга нисбатан камида 3 йилдан кейин амалга оширилиши мумкин.

Педагог кадрлар аттестацияси қуйидаги тартибда ўтказилади:

- педагог кадрларнинг малака тоифалари бўйича малака тавсифларига мувофиқлиги ўрганилади;

- малака синовлари (тестлар, ёзма ва ижодий ишлар) ёрдамида аттестация қилинувчининг ихтисослик бўйича билим даражаси ва педагогик кўникмалари аниқланади;

- педагогнинг ўқув-методик, маънавий-маърифий фаолияти ва тарбиявий ишлари ўрганилади;
- назорат синовлари ёрдамида ўқувчиларнинг фан бўйича билимлари ўрганилади;
- суҳбатлар ўтказилади.

Суҳбат жараёнида берилган савол ва жавоблар махсус (саҳифаланган, боғланган, муҳрланган) журналга қайд этилади.

Олий ва биринчи тоифали педагог кадрлар ва шу тоифаларга даъвогарларнинг малака синовлари ДТМ ва ХТВ хомонидан белгиланган тартиблар асосида ўтказилади.

Аттестация натижалари эълон қилингандан сўнг комиссиялар баённомаларини юқори турувчи комиссияларга, мувофиқлаштирувчи аттестация комиссияси-электрон почта (ёки факс) орқали бир сутка давомида, тасдиқланган ҳисоботларни эса ўн кун муддат ичида ДТМга топширишлари шарт.

Аттестациядан ўтувчилар ҳақидаги холис ва асосли маълумотларни тўплаш ва тақдим этиш учун комиссия раиси, аъзолари ва эксперт гуруҳлари масъул ҳисобланади.

Аъзоларнинг учдан икки қисми иштирок этган тақдирда аттестация комиссияси мажлиси ваколатли ўтказилган, деб ҳисобланади.

Педагог кадрнинг фаолиятини ўрганиш, малака синовлари натижалари ҳамда аттестация қилинувчи билан бевосита суҳбат қилиш асосида аттестация комиссияси қуйидаги хулосалардан бирини чиқаради:

“Аттестациядан ўтди, олий (биринчи, иккинчи, мутахассис) малака тоифасига мос келади”.

“Аттестациядан ўтмади, олий (биринчи, иккинчи, мутахассис) малака тоифасига мос келмайди”.

Педагог кадрга аттестация комиссияси томонидан “Аттестациядан ўтмади, олий (биринчи, иккинчи) малака тоифасига мос келмайди” деб хулоса берилса, унинг тоифаси бир тоифага пасайтирилади, “Аттестациядан ўтмади, мутахассис малака тоифасига мос келмайди”, деб хулоса берилган педагог малака ошириши ва бир йилдан сўнг қайта аттестациядан ўтиши лозим.

Қайта аттестация натижаларига кўра, ушбу педагог кадрга яна “Аттестациядан ўтмади” деб хулоса берилса, у ҳолда педагог билан тузилган меҳнат шартномаси меҳнат кодексининг 100-моддаси 2-банди асосида бекор қилинади.

Аттестация қилинаётган педагог аттестация комиссияси аъзоси бўлса, у овоз беришда иштирок этмайди.

Аттестация қилинувчи педагог аттестация комиссияси мажлисига узрли сабабга (асосланган хужжатлар ёки аттестациядан ўтувчининг тушунтириш хати, халқ таълими бошқарув органи ёки таълим муассасаси раҳбарининг маълумотномаси узрли сабабга асос бўлади. Қолган ҳоллар узрли, деб ҳисобланмайди) кўра келмаган бўлса, унинг аттестацияси бошқа муддатга кўчирилади.

Аттестация қилинувчи педагог аттестация комиссияси мажлисига узрли сабабга кўра келмаган бўлса, у аттестациядан ўтмаган ҳисобланади ва мазкур Низомнинг 43-бандига мувофиқ хулосалар чиқарилади.

Аттестация комиссиясининг хулосаси комиссия раиси, ўринбосари ва котиб имзолаган баённома билан расмийлаштирилади. Баённоманинг бир нусхаси ДТМга, иккинчи нусхаси иш берувчига тақдим қилинади.

Аттестация комиссияси хулосаси аттестация варағи ёзилади ва комиссия раиси, ўринбосари, котиб ва аттестация комиссиясининг мажлисида иштирок этган аъзолари томонидан имзоланади. Аттестация варағи педагог кадрнинг шахсий хужжатларига тикиб қўйилади.

Халқ таълими бошқарув органи, таълим муассасаси раҳбари аттестация комиссияси қарори асосида бир ой муддатда педагогга тегишли малака тоифасини бериш тўғрисида буйруқ чиқаради. Малака тоифаси аттестация комиссияси қарор қабул қилган кундан ҳисобланади.

Педагог кадрларга аттестация хулосалари натижаларига кўра, ўрнатилган тартибда малака тоифасини бериш тўғрисида белгиланган шаклдаги сертификат топширилади.

Педагог кадрларга малака тоифаларини бериш тартиби.

Таълим муассасаларининг педагог кадрлари малака тоифаси аттестация комиссияси томонидан мажбурий ёки навбатдан ташқари аттестация пайтида малака тоифаларига талаблар асосида аниқланади.

Педагог кадр иккинчи, биринчи ва олий малака тоифаларига даъвогарлик қилиши ва аттестациядан муваффақиятли ўтса, эга бўлиши мумкин.

Педагог кадр малака тоифасини оширишнинг мажбурий шарти педагог ходимларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти (маркази) да унинг малака оширишдан ўтиши ҳисобланади.

Педагог кадрларга малака тоифаси 5 йил муддатга берилади, бу муддат ўтгандан кейин кейин педагог қайта аттестациядан ўтказилади.

Ўқитувчи лавозимининг малака тавсифлари.

Ўқитувчи лавозимининг мажбуриятларига қуйидагилар киради:

- давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларига мувофиқ тегишли фан бўйича дарслар, машғулотларга тайёргарликни ва уларни ўтказишни таъминлайди;

- ўқувчиларни ўзлаштирган билимларини амалиётда мустақил қўллай олишга тайёрлайди, таълим стандартларига мувофиқ ўқувчиларнинг ўқув материални ўзлаштиришларини холисона мунтазам баҳоланишини таъминлайди;

- давлат таълим стандартларига мувофиқ дастур материалларини юқори

даражада ўзлаштиришини таъминлайди, билимларни ўзлаштиришда нуқсонлари бўлган ўқувчилар билан гуруҳлар бўйича ва индивидуал иш олиб боради;

- факультатив машғулотлар ўтказди, фан тўғрақларида ишлаш, фанлар олимпиадаларига, турли танловларга ва фестивалларга ўқувчиларни тайёрлашни амалга оширади, ўқувчиларда билим ва кўникмаларни шакллантиради, уларни маънавий-ахлоқий тарбиялашни амалга оширади;

- ўқувчиларнинг фойдаланадиган дарсликлар ва ўқув-методик адабиётлар билан таъминланишини ва уларнинг сақланишини назорат қилади

- ўқувчиларнинг давомат ва ўзлаштириш ҳисобини олиб боради, уларнинг мактаб низоми талабларига риоя қилишларини таъминлайди;

- ўқувчилар ҳуқуқларига ва болаларни муҳофаза қилишга оид қонунчилик талабларига риоя қилади;

- жорий, оралиқ ва якуний тестлар (назорат сўрови), имтиҳонлар ўтказди, ўқувчиларнинг ёзма ишлари ва дафтарларини текширади;

- ҳар бир дарс режаларини, дарс ўтказиш учун зарур бўлган дидактик тарқатма ва кўргазмали материалларни ишлаб чиқади;

- ўзига бириктирилган синф хоналари, кабинетлар, лабораториялардаги қурилмалар, техник воситалар, мулк ва бошқа моддий бойликларнинг сақланишини ва улардан ўқув-методик мақсадларда самарали фойдаланишни таъминлайди, унга топширилган мулк, ўқув қурилмалари, инвентар ва таълим техник воситаларини ўрнатилган тартибда ишга яроқли ҳолатда тутди;

- педагогик кенгаш, методик кенгаш, семинарлар, тренинглар, мажлисларда, навбатчиликларда, очиқ дарсларда, ҳисоботлар тузишда ва методик материаллар ишлаб чиқишда иштирок этади;

- ўқув қурилмаларидан фойдаланганда техника хавфсизлиги қоидалари ва санитария-гигиена талабларига риоя қилади;

- педагогик ахлоқ нормаларига риоя қилади, ота-оналар билан иш олиб боради, уларнинг фарзандларини ўқитиш ва тарбиялаш масалалари бўйича индивидуал учрашувлар ва суҳбатлар ўтказиши; мактаб психологи билан ўқувчилар шахсини ривожлантириши, касбга йуналтириши ва касбга тайёрлаш масалалари бўйича иш олиб боради;

- мактабга бириктирилган микроучасткадаги фаолият, маҳалла фаоллари билан болаларни биринчи синфда ўқитишга тўла қамраб олиши, 9-синф ўқувчиларини таълимнинг кейинги босқичига жалб қилиши масалалари билан шуғулланади;

- касб маҳоратини мунтазам ошириб боради, ўз фаолиятида илғор таълим методларини ўрганади ва амалга оширади, меҳнат ва ишлаб чиқариш интизоми қоидаларига риоя қилади.

Ўқитувчига иккинчи малака тоифасини бериш қўйидаги асосий кўрсаткичлар билан аниқланади:

а) педагог кадр малакаси - билим ва кўникмаларини баҳолашнинг стандарт талабларидан юқори бўлган педагогика назарияси, психология ва ёшлар физиологияси асослари, ўқиладиган фаннинг таянч компонента мазмунини билиши таълим ва тарбия методикаси билан аниқланади;

б) педагог кадрнинг маҳорати - таълим жараёнида қулай микроиқлим яратиши, амалий фаолиятда таълим жараёнининг хилма-хиллигини таъминловчи ўқитиш методлари, усуллари ва воситаларини қўллаш олиши, педагогик ташхиснинг қўлланилаётган оддий методлари ва воситалари, ўқувчилар жамоасини тоифалашнинг асосий шакллари, ўқувчиларнинг англаш ва муомала (коммуникатив) маданиятини шакллантириши ва ривожлантиришнинг асосий методлари билан аниқланади;

в) педагог кадр меҳнати самарадорлиги - педагог бевосита мулоқот

қиладиган ўқувчилар гуруҳини аҳил жамоа сифатида сақлашга имкон берувчи амалий иш фаолияти; ўқувчиларнинг Давлат таълим стандартларига мос ҳолда билим олишини таъминлаш орқали аниқланади;

г) ўқитувчи лавозимида камида 3 йил стажга эга бўлиши керак.

Ўқитувчига биринчи малака тоифасини бериш қуйидаги асосий кўрсаткичлар билан аниқланади:

а) педагог кадр малакаси - билим ва кўникмаларини баҳолашнинг стандарт талабларидан юқори бўлган таълим жараёнини индивидуаллаштириш технологияси, психологик-педагогик ташхиснинг замонавий усуллари ўқиладиган фаннинг таянч компонента мазмунини билиш, турли даражада ўқитишни олиб бориш имконини берадиган назарий билимлар даражаси билан аниқланади;

б) педагог кадрнинг маҳорати - ўқув-тарбия жараёни мазмуни, методлари ва шакллари танлашда ўқувчиларнинг психологик хусусиятларини ҳисобга ола билиш, ривожланишлари, майллари, қобилиятлари, қизиқишлари ва соғлиқлари даражаси турлича бўлган ўқувчилар тоифаларини ҳисобга олган ҳолда, педагогик масалаларни ҳал қилишга ва амалий фаолиятда замонавий педагогик технологияларни, шахсни ривожлантириш педагогикаси технологиялари элементларини, фан бўйича ўқув-методик ишларни таҳлил қилиш методикаларини қўллашга қодирлик билан аниқланади;

в) педагог кадр меҳнати самарадорлиги - мактаб ижтимоий ҳаётида фаол қатнашиши; малака ошириш курсларни мунтазам ўташи; вилоят ёки туман (шаҳар) даражасида илмий-методик тадбирларда фаол қатнашиши; унинг тажрибалари вилоят ёки туман (шаҳар) даражасида оммалаштирилганлиги, шунингдек, ўқувчилари иккинчи тур фан олимпиадаларида, вилоят ёки туман даражасидаги кўрик танловларда, спорт мусобакаларида совринли ўринларни эгаллаганлиги орқали аниқланади;

г) иккинчи тоифали ўқитувчи лавозимида камида 3 йил иш стажига эга

бўлиши керак.

Олий малака тоифасини бериш қўйидаги асосий кўрсаткичлар билан аниқланади:

а) педагог кадрнинг малакаси - кўрсаткичи педагогик фан ва амалиётнинг, ўз билим соҳасининг энг янги ютуқларини ўзлаштириш, амалий масалаларни ижодий ҳал қилиш билан аниқланади;

б) педагог кадр маҳорати-кўрсаткичи таълим ва тарбиялаш методлари, воситалари, шакллари оптимал танлашни амалга ошира олиш ёки тарқатишга тавсия берилиши мумкин бўлган педагогик технологиялар ёки уларнинг элементларини мустақил равишда ишлаб чиқиш, синаб кўриш ва муваффақиятли қўллаш, ўқувчиларнинг ижодий имкониятларини юзага чиқариш учун шароитлар яратиш билан аниқланади;

в) педагог кадр меҳнати самарадорлиги - мактаб ижтимоий ҳаётида фаол қатнашиши; малака ошириш курсларини мунтазам ўташи; вилоят ёки туман (шаҳар) даражасида илмий-методик тадбирларда фаол қатнашиши; унинг тажрибалари вилоят ёки республика даражасида оммалаштирилганлиги, шунингдек, ўқувчилари иккинчи ёки учинчи тур фан олимпиадаларида, халқаро, республика, вилоят даражасидаги кўрик танловларда, спорт мусобақаларида совринли ўринларни эгаллаганлиги (фан олимпиадалари ва тадбирлар ўтказилмайдиган бошлангич синф ва фан педагоглари бундан мустасно) орқали аниқланади;

г) биринчи тоифали ўқитувчи лавозимида камида 3 йил иш стажига эга бўлиши керак.

2.2. МАЛАКА ОШИРИШ КУРСИ САМАРАДОРЛИГИНИ АНИҚЛАШ ВА НАЗОРАТ ҚИЛИШ

Кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни замонавий талаблар даражасида олиб боришни таъминлашда ундан кўзда тутилган мақсад қанчалик амалга ошаётганлигини, яъни таълимнинг сифат ва самарадорлигини аниқлаш ва тегишли таҳлиллар асосида уни узлуксиз такомиллаштириб боришга хизмат қилувчи долзарб масалаларни мунтазам ҳал қилиб бориш талаб қилинади.

Маълумки, малака ошириш курсининг самарадорлиги жуда серқирра тушунча.

Қуйида малака ошириш курси самарадорлигининг фақат битта жиҳати, яъни шу самарадорликни аниқлаш давлари, йўналишлари ва асосий технологияси ҳақида қисқача фикр юритилади.

Малака ошириш курси самарадорлигини аниқлаш учта даврни ўз ичига олади. Булар: курсгача, курс жараёнида ва курсдан кейинги даврлардан ташкил топади.

Курсгача даврда тингловчининг ва малака ошириш курсини ташкил қилувчининг мақсад ва вазифалари ўзаро мувофиқ бўлиши зарур омил ҳисобланади. Бунда тингловчининг касбий талаб ва эҳтиёжлари, унинг тайёргарлик даражаси ҳамда касбий мақсадлари, уларни педагогик,

психологик диагностикалаш, шу билан бирга, ўз-ўзини диагностикалаш натижаларини аниқлаш лозим.

Шуларга мувофиқ равишда тингловчи ўз малакасини узлуксиз оширишнинг яқин ва узоқ вақтлар учун мақсадларини белгилаши, касбий малака оширишнинг шахсий дастури, лойиҳаси ҳамда уни реал равишда амалга ошириш режасини тузиши ва амалга ошириши учун имконият яратилади.

Ушбу натижалар малака ошириш курсининг ўқув режа ва дастурларида, машғулотлар мазмунини белгилашда ва курснинг бошқа режаларини шакллантиришда ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқдир.

Курс жараёнида курсгача ўтказилган диагностика ва ўз-ўзини диагностикалаш натижаларини ҳисобга олган ҳолда машғулотларни ташкил қилиш механизми яратилганлиги жиддий омил ҳисобланади. Бу механизм ҳозирда тўлиқ яратилмаган бўлиб, у асосан, курс бошланишидаги кириш тест синовлари шаклида амалга оширилмоқда.

Шундан кейинги босқич малака ошириш курси машғулотларида тингловчининг қанчалик фаол иштирок этиши билан баҳоланади. Бунда тингловчига билимларни тайёр ҳамда етказиш ўрнига уни турли усуллар билан фаол фикрлашга жалб қилган ҳолда, янги билимларни мустақил равишда англаб етиш ва ўзлаштиришларини таъминлаш юқори самарадорликка эришишнинг асосий шарти ҳисобланади.

Малака ошириш курси самарадорлигининг яна бир жиддий шарти тингловчилар учун зарур қулайликларнинг яратилганлиги ҳисобланади. Буларга, энг аввало, ўқув хоналари, лабораториялар, устахоналар, кутубхона ва ўқув залидаги яратилган қулайликлар ҳамда компьютер техникасидан эркин ва саводли фойдалана олиш, мультимедиа материаллари, электрон дарсликлар, компакт дисклар, Интернет тармоги кабилардан ҳамда зарур техника воситаларидан мустақил равишда эркин фойдалана олиш кабилар киради.

Малака ошириш курси самарадорлигининг дастлабки кўрсаткичи курс якунидаги чиқиш тест синовлари натижаси ҳисобланади. Курс якунида ҳар бир тингловчининг ўз ихтиёри билан келгусида ўзи учун долзарб деб ҳисоблаган касбий муаммони ҳал қилиш мақсадида амалга ошириш учун лойиҳа шакллантира олгани ва бу лойиҳанинг қанчалик реал эканлиги курсдан кейинги самарадорликнинг асосий кўрсаткичини ташкил қилади.

Курсдан кейин малака ошириш курсининг реал самарадорлиги кўрсаткичлари ҳосил бўлади. Бу кўрсаткичлар асосан икки йўналишда, яъни ўқувчиларнинг билим ва тарбиялари ортишида ҳамда педагогнинг касбий маҳорати ва ижобий имкониятлари ортишида намоён бўлади.

Бунда ўқувчиларнинг билим ва тарбиялари ортиши энг асосий кўрсаткич ҳисобланади. Бу кўрсаткич қуйидаги таркибий бўлақлардан ташкил топади:

- рейтинг кўрсаткичлари;
- ташки нazorat натижалари;
- танловлар, мусобақалардаги натижалар;
- олимпиада натижалари;
- олий ўқув юртига кириш кўрсаткичлари;
- тарбияси оғир болалар ва қоида бузувчилар билан ишлаш натижалари;
- ўқишга ижобий муносабат даражаси;
- мустақил ижодий фикрлаш ҳамда мустақил ижодий вазифалар бажариш даражаси;
- ота-оналарнинг айрим педагог ҳамда мактабга муносабатлари даражаси ва бошқалар.

Педагогнинг касбий маҳорати ва ижодий имкониятлари ортиши кўрсаткичи қуйидаги таркибий қисмлардан ташкил топади:

- назарий билимлари даражаси мутахассислик фанини (математика) ўқитишда педагогика, психология, миллий истиқлол ғояси, маънавият асослари ва бошқа фанларнинг ютуқларидан фойдалана олиш даражаси;
- педагогик технологиялар соҳасидаги билим ва амалий кўникмалар;

- илғор педагогик технологияларни амалда мавжуд шароит учун мақсадга мувофиқ ҳолда тўғри қўллаш кўникмалари;
- таълим-тарбиянинг ахборот воситаларидан самарали фойдаланиш кўникмалари даражаси;
- ишни режалаштиришнинг самарадорлиги даражаси;
- ижодий фаолият натижалари (педагог томонидан яратилган китоб, ихтиро, дидактик воситалар, мақола, маъруза ва бошқалар);
- илмий - тадқиқот фаолияти натижалари (илмий асарлари);
- мустақил узлуксиз малака ошириш натижалари;
- танловларда, семинар, конференция ва шу каби тадбирларда фаол иштироки;
- ўз тажрибасини бошқаларга ўргатиш натижалари;
- илғор педагогик тажрибаларни мустақил ўрганиши ва амалда қўллаш натижалари;
- тарбиявий ишларни олиб бориш натижалари;
- рейтинг тизимини амалда қўллаш кўникмалари;
- методика бирлашмаси ишидаги иштироки;
- ҳамкасбларининг берган баҳолари;
- ота-оналарнинг берган баҳолари;
- ўқувчиларнинг берган баҳолари ва бошқалар.

Ушбу самарадорликни аниқлаш технологиясини янада такомиллаштириш юқорида айтилган учта даврдаги ҳар бир йўналишнинг нисбий муносабатларини чуқур тадқиқ қилиш орқали, шу йўналишларнинг ҳар бирига тегишли энг кам ҳамда энг куп рақамли кўрсаткичлар миқдорини фоизлар ёки балларда белгилаш ҳамда уларнинг умумий ўртача қийматини ҳисоблаб чиқиш орқали бажарилиши мумкин. Бу ишни эмпирик усулда бажариш қийин эмас. Лекин уни илмий асосланган ҳолда амалга ошириш учун тегишли тадқиқотлардан фойдаланилади.

Малака ишини бажариш тартиби ва уни баҳолаш мезонлари.

Малака ишини бажариш тартиби.

Халқ таълими вазирлигининг 2006 йил 7 июндаги "Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида"ги 149-сонли буйруғи билан белгиланган тартибда "Малака ошириш курси тингловчиси бир ёки икки ҳафта давомида индивидуал таълим режасида белгиланган топшириқларни бажариш жараёнида малака ишини тайёрлайди ва ҳимояга тақдим этади" деб белгиланган.

Малака иши - малака ошириш курсини битирганлиги тўғрисидаги сертификат ва педагогнинг рейтинг дафтарчасини бериш бўйича давлат аттестациясининг якунидир. Малака иши илмий услубий ёки илмий амалий мазмунли, ички яхлитликка эга, танланган мавзу бўйича таълим тарбия жараёни ва натижаларини акс эттириши лозим.

Малака (ижодий) ишларининг намунавий мавзулари рўйхати тегишли кафедралар томонидан ишлаб чиқилади ва кафедра йиғилишида муҳокама этилиб тасдиқланади. Малака (ижодий) ишларининг намунавий мавзулар рўйхатидан тингловчиларнинг ўзлари малака (ижодий) иши мавзусини танлаб оладилар.

Кафедра мудури томонидан ҳар бир тингловчининг малака (ижодий) иши учун профессор-ўқитувчилардан илмий раҳбар тайинланади.

Илмий раҳбар тингловчига малака (ижодий) ишини тайёрлаш юзасидан йўл-йўриқлар кўрсатади. Режа тузишга кўмаклашади. Фойдаланиладиган илмий-методик адабиётлар бўйича методик маслаҳатлар беради. Малака (ижодий) иши мавзусини талаб даражасида ёритилишини назорат қилиб боради. Якунланган малака (ижодий) иши юзасидан ёзма илмий хулоса беради.

Малака (ижодий) иши ўнта қўшилган иловаларни ҳисобга олмаган ҳолда бир босма табоқ ҳажмида тайёрланади.

Ҳар бир малака (ижодий) ишига институт ёки бошқа институтларнинг

турдош кафедралари профессор-ўқитувчилари томонидан камида битта тақриз олинади.

Курс тугашининг охирига ҳафтасида, график бўйича тингловчилар кафедрани ташкил этилган малака (ижодий) ишларни қабул қилиш комиссияси олдида ҳимоя қиладилар. Ҳимоя натижасида малака иши 100 баллик тизимда баҳоланади. Олинган балл тингловчига бериладиган педагогнинг рейтинг дафтарчасига қўйилади.

Малака ишининг умумий тузилиши қуйидагича бўлади:

Титул варағи. Унда вазирлик, институт ва кафедранинг тўлиқ номи, ишнинг мавзуси, бажарувчининг исми, фамилияси, отасининг исми тулиқ ёзилади, иш жойи лавозими, илмий раҳбар фамилияси, туман (шаҳар) йил ва ой кўрсатилади.

Иш режасининг ундаги сарлавҳалар бошланадиган саҳифалар кўрсатилган ҳолда ёзилади.

Ишнинг режаси кириш қисмида мавзунинг долзарблиги, унга тегишли илмий-методик ва амалий маълумотларнинг қисқа шарҳда, назарий ишнинг мақсади ва вазифалари баён қилинади.

Ишнинг асосий қисмида мавзу бўйича амалдаги мавжуд аҳвол, уни янада такомиллаштириш имкониятлари, ўрганиш, кузатиш усуллари, мисоллар шахсий тажрибалар, таҳлиллар, ўзаро боғлиқликларни қиёслаш, умумлаштириш ва шу каби масалалар тегишли сарлавҳалар остида баён қилинади.

Хулоса қисмида ишда кўриб чиқилган муаммоларнинг сифатли ва самарали ечимлари бўйича муаллифнинг хулосалари ва тавсиялари баён қилинади. Мавзу билан боғлиқ бўлган адабиётлар рўйхати тузилади.

Илова сифатида юқорида айтилган ва бошқа зарур деб топилган материаллар келтирилади.

Малака иши унинг асосий мавзуси қанчалик тўлиқ очиб берилганлиги билан баҳоланади.

Ҳар бир малака иши унда илмий раҳбарнинг ёзма хулосаси ва камида битта мутахассиснинг ижобий тақризи бўлган ҳолда малака ошириш институтининг якуний назорати сифатида ҳимоя қилиш учун рухсат берилади.

Малака иши таркибига тингловчининг ўқув режага мувофиқ малака ошириш институтида у киши ҳамда мустақил ўқиб билим орттириши давомида бажарган ижодий иши ва унга илова қилиб ўзи кузатиб таҳлил қилган камида 4-6 (бир ҳафтада) ёки 8-10 соат (2 ҳафтада) дарс ёки машғулот материаллари, ўтказган очик дарси ёки машғулот материаллари ва шу очик дарс таҳлили бўйича метод бирлашма баённомаси, тингловчининг мустақил ўқиб билим орттириши ҳамда метод бирлашма хулосаси киради.

Тингловчи бир ёки икки ҳафта давомида таълим муассасасида мустақил ўқиб билим орттириш бўйича индивидуал таълим дастурида белгиланган ишларнинг ўз вақтида тўлиқ бажарилишини таъминлаш ҳамда тингловчининг ўзи томонидан назоратни кучайтириш мақсадида ҳар бир тингловчи ўз дастури асосида кундалик иш режасини тузиб олиши тавсия қилинади. Бу кундалик иш режасида ҳар куни бажариладиган ишларнинг реал ҳажми аниқ кўрсатилиши лозим.

Бундай иш режа бажарилиши лозим бўлган ишларни ҳар бир кун бўйича алоҳида ажратиб ёзилган кундалик дафтар шаклида бўлиши мақсадга мувофиқ. Бу кундалик дафтар бажариладиган ҳар бир ишнинг мазмуни, ҳажми ва вақтини аниқ кўрсатиши билан фойдаланишга ҳамда назорат олиб боришга қулай ҳисобланади.

Якуний ҳисобот малака ошириш институтининг кафедрасига тақдим қилинади. Бу ҳисобот қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Ижодий (малака иши);
2. Дарс ёки машғулотлар таҳлиллари;
3. Очик дарс таҳлили бўйича метод бирлашма баённомаси;
4. Тингловчининг мустақил билим орттириши ҳақида метод бирлашма

хулосаси.

Малака ишини баҳолаш мезонлари

Тингловчиларнинг малака ишларини тақризлаш ва ҳимояга қабул қилишда жами 100 баллик тизимда қуйидаги мезонлар асосида баҳоланади.

Қуйидаги бандларнинг ҳар бири бўйича кўрсатилган тадбирлар, талаблар тўлиқ бажарилганлиги ўз тасдиғини топган тақдирда, шу бандлар бўйича кўрсатилган энг юқори баллар билан баҳоланиши, акс ҳолда эса ушбу бандлардаги талабларга қанчалик жавоб беришини ҳисобга олган ҳолда кўрсатилган энг юқори баллардан камайтирилиши лозим.

1. Мавзу қисқа, аниқ мантиқий шакллантирилган бўлса 2 баллгача.
2. Режа тўлиқ ва аниқ тузилган, ҳар бир сарлавҳанинг матнда қайси бетдан бошланиши кўрсатилган бўлса 5 баллгача.
3. Кириш сўзи ёзилган ва унда мавзунинг долзарблиги, унинг адабиётлардан қанчалик ҳал этилганлиги ва амалиётдаги ишлар аҳволи, муаллиф ҳал қилмоқчи бўлган масалалар кўрсатиб ўтилган бўлса 10 баллгача.
4. Матнда сарлавҳалар ўз жойига қуйилган ва ҳар бир сарлавҳада тегишли мавзу етарлича очиқ берилган бўлса 15 баллгача.
5. Муаллифнинг тажрибаси етарлича ва ишонарли ёритилган бўлса 10 баллгача.
6. Хулоса қисмида мавзу бўйича муаллиф ўрганган адабиётлар ва иш тажрибаларининг таҳлили унинг келгусида бажармоқчи бўлган ишлари лойиҳаси акс эттирилган бўлса 5 баллгача.
7. Адабиётлар руйҳати тузилган ва адабиётлар тўғри танланган бўлса 3 баллгача.

Малака иши мазмунига 1-7 бандлар бўйича жами 50 баллгача.

Малака иши ҳимояси вақтида муаллифнинг қуйидаги масалалар бўйича ўз мустақил фикрини қанчалик аниқ асосли, мантиқий, амалиёт билан

боғланган ҳолда, ишонарли баён қилиб беришига асосий эътибор қаратилади.

8. Шу мавзуни танлаш сабаби ва мақсадини асослаб бериши 5 баллгача.
9. Шу мавзу бўйича муаллиф амалга оширган янгиликлар борлиги ва уларнинг амалда қанчалик аҳамиятга эга эканлигини тушунтириб бериш 15 баплгача.
10. Хулосаларнинг тўғрилиги, асослилигини исботлай олиши 15 баллгача.
11. Муаллифнинг келгусидаги бажармоқчи бўлган ишлари лойихасининг сифати ва амалий аҳамияти 15 баллгача.

Малака иши ҳимоясига доир 8-11-бандлар бўйича жами 50 баллгача.

Малака ишига якуний баҳо 1-11-бандлар бўйича жами 100 баллгача.

Ҳимоядан ўтказилган малака (ижодий) ишларнинг ва тегишли хужжатлар курс раҳбарлари томонидан тўпланиб, 2 кун муддат ичида рўйхат бўйича ўқув бўлимига топширилади.

2.3. ТЕСТ ТОПШИРИКЛАРИНИ ТУЗИШ МЕТОДИКАСИ. МАТЕМАТИКА ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ТЕСТ УСУЛИНИНГ АФЗАЛЛИГИ

Республикамиздаги таълим масканларида ўқувчилар билимини синашнинг тест усули жорий қилиниши таълим сифатини оширишда ижобий натижалар бераётганлиги маълум. Айниқса, бу усул аниқ фанларни ўрганишда янада самаралироқдир. Аммо, ҳар қандай яхши усулдан ҳам ўз ўрнида ва тўғри фойдаланилгандагина ижобий натижалар бериши мумкин.

Баъзи математика ўқитувчилари ҳам тест усулидан шикоят қилишиб, ўқувчиларнинг фикрлаш қобилияти ва нутқ маданиятини сўндириб юборади, дейишади. Таълим жараёнига тест усулини жорий қилиш - бутун дарсни тест усулида ташкил қилиш дегани эмас. Масалан, ўрганилаётган материалнинг назарий қисми анъанавий оғзаки усулда тушунтирилади ва оғзаки суралади. Бу жараён ўқувчида ўз фикрини оғзаки, эркин баён қилиш имконини яратади.

Ҳозирги пайтда аҳоли зич жойлашган жойларда ўрта мактабларнинг ҳар бир синфида 30-35 та, ҳатто ундан кўп ўқувчи таълим олаётганлиги сир эмас.

Шундай вазиятда ўқувчилар билимларини синашнинг қулай усуллари

фойдаланилмаса, оғзаки савол-жавоб усули етарлича самара бермайди. Чунки ўқувчилар сонининг кўплиги ва вақтнинг камлиги туфайли ўқитувчи ўқувчилар билимини синашга улгура олмайди. Бундай вазиятда тест усулидан фойдаланиш яхши натижалар беради. Шунинг учун ҳар бир мавзуга ёки ҳар бир бобга мўлжалланган тестлар тузиш лозим.

Тест усулининг яхши самара бермаслигининг сабабларидан бири шундаки кўпинча тест номигагина бўлиб, савол ва 5 та жавобдан иборат бўлиб қолади. Ёки жуда кўп саволлари бир типдалиги туфайли ўқувчи унинг бажариш жараёнида зерикиб қолади. Шунинг учун ҳар бир фан ўқитувчиси тест тузиш қонун-қоидаларини, тест тузишга қўйилган талабларини, тест ва унинг турлари ҳақида яхши тушунчага эга бўлиши керак.

“Тест” атамаси биринчи марта америкалик психолог Ж.Кеттел томонидан 1890 йилда киритилган. “Тест” атамаси инглизча “тест” сўзидан олинган бўлиб, текшириш, назорат, синов маъноларини билдиради. Педагогикада “тест” атамаси ўзига хос шаклга ва мазмунга, турли қийинлик даражасига эга бўлган, ўқувчилар ўзлаштириши даражасини холисона баҳолаш имкониятини берадиган топшириқлар тизимидан иборат. Тест топшириқлари - таълим натижаларини холисона назорат қилишнинг дидактик ва технологик воситаларидан ҳисобланади.

Тест синовлари ёрдамида барча ўқувчиларнинг билимини бир вақтда текшириш, уларни машгулотларга пухта тайёргарлик кўришга, мустақил ўқиш кўникмаларини ривожлантиришга ўргатиш, интизомини мустаҳкамлаш каби имкониятлар яратилади.

Тестларнинг ўқувчилар ўзлаштириши даражаси бўйича таснифи

Биринчи босқич тестлар:

1. Таниб олиш тестлари

- “ҳа” ёки “йўқ”, “тўғри” ёки “нотўғри” деб жавоб бериладиган саволдан иборат бўлади. Топшириқда албатта ўқувчи билиши ёки хусусиятлари

ҳақида тасаввурга эга бўлиши лозим бўлган объект ҳақида сўралади.

2. Фарқлаш тестлари

- бир ёки бир неча тўғри жавобга эга бўлган тестлар.

3. Қиёслаш тестлари

- ўрганилган объектларда умумийлик ёки фарқларни топиш сўралади, бунда қиёсланаётган хусусиятлар ёки параметрлар топшириқ шартда берилган бўлади.

4. Бир неча вариантли тест-топшириқлар

- топшириқ шарти ва барча керакли бошланғич маълумотлар берилади, жавоблар вариантлари келтирилади. Ўқувчи берилган топшириқ ечимини ва тўғри жавоб қайси эканлигини кўрсатиши керак.

Иккинчи босқич тестлари:

1. Маълумотни эслаш тестлари.

- тест саволи берилади, жавоб вариантлари берилмайди. Ўқувчи жавоб учун керакли маълумотларни эслаш асосида тўғри жавобни топиши керак.

2. Тўлдириши тестлари.

- топшириқда ҳар хил шаклдаги маълумот - матн, формула (тенглама), чизма ёки график берилади ва ўқувчи тушириб қолдирилган маълумотни тўлдириши керак.

3. Конструктив тестлар.

- ўқувчи жавобни топиш учун, масалан, формулани ёзиши, теоремани исботлаши ёки графикни чизиб бериши лозим.

Учинчи босқич тестлар:

1. Ижодий қобилият тестлари

ўзлаштирилган кўникма ва малакаларни янги шароитларда, амалиётда ишлатиш сўралади.

ТЕСТ ТУРЛАРИ:

1. Ёпик тест саволлари

Ўқувчи жавоб бериши керак бўлган савол ёзилади, кейин тўғри жавоб аниқ ва лўнда қилиб ёзилади, кейин жавобдан калит сўз ёки формула, белги, символ, ҳарфларни ўзгартириб, тушириб қолдириб нотўғри жавоб вариантлари тузилади. Топшириқ шартидан кейин тўғри жавоб ва 1-3 та тўғрига ўхшаган, лекин тўғри бўлмаган жавоб вариантлари келтирилади.

2. Очик тест саволлари

Ўқувчи жавоб бериши керак бўлган савол ёзилади, бунда ўқувчининг вазифаси етишмаётган калит сўз ёки маълумотни ёзиш. Саволни шундай тузиш лозимки, топилиши керак бўлган калит сўз гапнинг охирида бўлсин, акс ҳолда саволнинг мазмунини англаш қийинлашади. Топшириқ тингловчи учун топшириқни бажаришга кўрсатма билан бошланади, масалан, “тушириб қолдирилган сўзни топинг” каби.

3. Мосликни топиш тест саволлари

Ўқув материалига асосланган ҳолда, бир хил хусусиятларга эга бўлган маълумотлардан иккита устун тузилади. Ўнг тарафдаги устунда сўзлар чап тарафдаги устундан бир нечта ортиқ бўлиши ҳам мумкин. Жавобларни текшириш қулай бўлиши учун чап тарафдаги устунни рақамлар билан, ўнг тарафдаги устунни ҳарфлар билан белгиланг. Ўқувчи ўнг тарафдаги устунда берилган маълумотларга чап устундаги қайси маълумотлар мос келишини топиши керак.

4. Тўғри кетма-кетликни топиш тест саволлари

Ўқувчига курсатма берилади: “Тўғри кетма-кетликни топинг”. Ўқувчи берилган жавоб вариантларини тўғри кетма-кетликда қўйиб чиқиши керак, бу кетма-кетлик хронологик ёки бошқа мантиқий тартиб бўлиши мумкин.

Бунда ўқувчига берилган кўрсатма аниқ бўлиши керак, агар берилган рўйхатда мантиқий кетма-кетликка кирмайдиган (ортиқча) элементлар бўлса, бу ҳам кўрсатмада айтиб ўтилиши керак. Топшириққа киритилган элементлар сони 5 тадан 12 тагача бўлиши мумкин.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Жамиятимизга муносиб бўлган келажак эгаларини тарбиялашда мактабларда берадиган таълим ва тарбиянинг аҳамияти каттадир. Бу эса ўқитувчилар зиммасига масъулиятли вазифани юклатди. Давлат Таълим Стандартлари ўзининг тузилиши ва мазмунига кўра ўқувчиларда илмий фикр юритиш, миллий тадқиқотлар, изланишлар билан мантиқий фикрлай олиш қобилиятини, ақлий ривожлантиришни, уларда миллий умуминсоний қадриятларни таркиб топиш ҳамда ижтимоий ҳаётлари ва таълим олиш учун зарур бўлган билимлар бериш айтиб ўтилган.

Таълим жараёнида амалга оширилаётган ўзгаришлар ўсиб келаётган ёш авлодни тарбиялаш, уларга таълим бериш жараёнини сифат жиҳатидан такомиллаштиришни талаб қилмоқда. Илмий-техник тараққиёт жадаллик билан ривожланаётган ҳозирги даврда меҳнат бозорида рақобатбардош, мустақил фикрлайдиган кадрлар тайёрлаш учун ўқувчиларнинг ижодий қобилиятини ўстириш муҳим аҳамиятга эга ва ривожланган мамлакатлар тажрибасида исботланган.

“Ўрта мактаб ўқитувчининг касбий маҳорати ва уни назорат қилиш шакллари” мавзусидаги битирув малакавий ишни бажариш жараёнида

ўқитувчи фаолияти қирралари, касбий маҳорати, ўргатишни ўзига хос йўллари ўрганиб чиқилди. Педагогик технология доирасида таълимнинг ташкилий-услубий жиҳатидан илгари қўйилган таълим мақсадларига турли услубий мажмуалар ёрдамида эришиш мумкин кўрсатилди. Агар технологик тизимларда асосий эътибор масала ва назорат схемаларини қуришга қаратилган бўлса, услублар мажмуасини танлаш асосан эмпирик асосда амалга оширилиши ўрганиб чиқилди.

1. Педагогик технология бўйича айнан мактаб ўқитувчилари учун адабиётларнинг кам миқдорда чоп этилиши ёки баъзи фанлардан умуман йўқлиги, борлари ҳам ўқитувчилар учун тушунилиши ва қўлланиши қийинчиликлар туғдирмоқда.

Педагогик технологияларга оид кўргазмали қуроллар ҳам етишмаганлиги муаммоларидан бири ҳисобланади.

2. Ўқув жараёнига педагогик технология элементларини киритишда яна бир муаммо – баъзи мактаблар синфларида ўқувчиларнинг миқдори жуда кўп (36-40) нафарни ташкил этади.

Бу ҳолни айниқса шаҳар ва туман марказларида жойлашган мактабларида учратиш мумкин. Натижада бундай синфлар ўқувчиларини кичик гуруҳларга (4-5 нафардан) ажратиб бўлмайди, бўлса ҳам ҳеч қандай самара бермайди, чунки бир соат давомида ўқитувчи барча гуруҳлар вакилларини эшитишга улгурмайди. Бу ҳолатни бартараф этиш учун ҳар бир синф ўқувчиларининг сони 28-30 нафар бўлиши мақсадга мувофиқдир.

3. Ўқитувчини касбий маҳорати ва уни назорат шакллариغا оид ўқув материални ўрганишга педагогик технологиялар тадбиқ қилиниш усуллари кўрсатилган. Таълим жараёнларини лойиҳалаштирилган. Бу тушунчаларга оид назарий, амалий, мустақил ишлар, кичик гуруҳлар фаолиятига тегишли топшириқлар ва жамоавий таълимга мос топшириқларни ўз ичига олиб яхлит лойиҳа яратилган.

4. “Ўрта мактаб ўқитувчининг касбий маҳорати ва уни назорат қилиш шакллари” мавзусида тайёрланган ушбу битирув малакавий ишдан лицей, коллеж математика ўқитувчилари, математика тўғаракларда, математика бакалаврият йўналишидаги махсус курсларда ҳамда замонавий технологияларни таълим жараёнида қўллаш йўналишида тадқиқот олиб боровчи мутахассислар фойдаланиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. И.А.Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т. “Маънавият”, 2008 йил.
2. И.А.Каримов. Баркамол авлод пойдевори. Т. “Ўзбекистон”, 2004 й.
3. Умумий ўрта таълим Давлат таълим стандарти ва ўқув дастури. “Шарқ”, 2004 й.
4. Неъматова Ш. Математика фанини ўқитишнинг назарий масалалари ва методикаси. Т. “Тафаккур”, 2011 й.
5. Алимов Ш.О. ва бошқалар. Алгебра (умум таълим мактабларининг 8 – синфлари учун дарслик). Т. “Ўқитувчи”, 2006 й.
6. Алимов Ш.О. ва бошқалар. Алгебра (умум таълим мактабларининг 9 – синфлари учун дарслик). Т. “Ўқитувчи”, 2006 й.
7. Антонов М.С., Гуссев В.А. “Современные проблемы методики преподавания математики”. М., «Просвещение», 1985 г.

8. Абдуҳамидов А.У., Ҳ.А.Насимов, У.М.Носиров, Ж.Ҳ.Ҳусанов. Алгебра ва математик анализ асослари 1 қисм (академик лицейлар учун дасрлик). “Ўқитувчи” нашириёт – матбаа ижодий уйи. Тошкент – 2007 й.
9. Абдуҳамидов А.У., Ҳ.А.Насимов, У.М.Носиров, Ж.Ҳ.Ҳусанов. Алгебра ва математик анализ асоалари 2 қисм (академик лицейлар учун дасрлик). “Ўқитувчи” нашириёт – матбаа ижодий уйи. Тошкент – 2007 й.
10. Азларов Т.А. ва бошқалар. “Математикадан қўлланма” 2 – қисм. Т., “Ўқитувчи”, 1999
11. Биккулова Г.Р. Развитие критического мышления в контексте медиаобразования. Инновации в образовании. № 3, 2009 г., март 4, 18 ст.
12. Бабанский Ю.К. Хозирги замон умумий таълим мактабларида ўқитиш методлари. Т., “Ўқитувчи”, 1990 й.
13. Бегмат А.Б., М.Я. Якубов Иқтисодчилар учун математика. Самарқанд, 2003й
14. Воронов М.В. Модель оценки уровня информатизации процессов обучения в вузе. Дистанционное и виртуальное обучение. Научный журнал № 6, 2009 г., июнь 4, 16 ст.
15. Дорофеев Г.В. «Математика и интеллектуальные развития школьников». Мир образования – образования в Мире, журнал, № 1 (29), 2008 г., Москва.
16. Дронов В.П. «Фундаментальное ядро» - содержательная основа для разработки примерных программ по учебным предметам общего образования. Педагогика научно - теоретический журнал Российской академии образования. № 4, 2009 г., 36 – 41 ст.
17. Джўраев Р.Х., Ч.Э.Мирзаев, Б.Рахимов. Замонавий педагогик технологияларни таълим жараёнига тадбиқ этиш жараёнини комплекс лойиҳалаш. “Узлуксиз таълим” илмий – услубий журнал. Тошкент – 2008 й., 14 – 23 бет.

18. Зиямухамедов Б., М.Тажиев, С.Зиямухамедова, Э.Худойкулов. Основы педагогического мастерства и методология практической модели педагогической технологии. Т., «Тафаккур» 2010 й.
19. Загвязинский В.И. «Как определять методологии педагогики» Мир образования – образования в Мире, журнал, № 1 (29), 2008 г., Москва.
20. Купченко В.Е. Личностные особенности молодых людей с разным типом жизненной стратегии (на примере студентов высших учебных заведений). Психология в вузе 2009 г., № 3, май – июнь, Научно – методический журнал. Москва – Обнинск, 28 – 37 ст
21. Кондаков А.М. Стандарт: инновационность и преемственность. Педагогика научно - теоретический журнал Российской академии образования. № 4, 2009 г., 14 – 18 ст.
22. Лунгу К. Модернизация содержания математического образования в техническом вузе. Образовательные технологии. 2009 г., № 2, Народное образование, 49 ст.